

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Η Ελληνική Οικονομική Κρίση από το 2009 έως το 2014»

Αιτίες - Συνέπειες - Συμπεράσματα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ, ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

Επιβλέπων Καθηγητής : Μαρής Γεώργιος

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής: Σειμένης Ιωάννης
Στριμπής Ιωάννης

Πάππου Δ. Ιωάννης

A.M. 4332020028

11/2021

Γ' Εξάμηνο

Ρόδος, Νομός Δωδεκανήσου

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.

Πάππου Ιωάννης

Υπογραφή:

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τα αίτια και τις συνέπειες της ελληνικής οικονομικής κρίσης, κατά την περίοδο από το 2009 έως το 2014. Θα προσπαθήσουμε επομένως να παρουσιάσουμε τα γεγονότα από την απαρχή της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008, καθώς και να παραθέσουμε και να αναλύσουμε τους παράγοντες εκείνους, οι οποίοι οδήγησαν στην αδυναμία πληρωμής της δόσης των 1,6 δισεκατομμυρίων δολαρίων προς το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο κατά το 2015.

Θα επιχειρήσουμε να αξιολογήσουμε όλες τις δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας κατά την υπο εξέταση περίοδο, καθώς και τις πολιτικές αποφάσεις και κυβερνητικές επιλογές σε μια σειρά από ζητήματα λήψης αποφάσεων μακροοικονομικής φύσεως, οι οποίες ενέτειναν την ήδη επιβαρυσμένη κατάσταση της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια ενός περιβάλλοντος παγκόσμιας οικονομικής δυσπραγίας.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην παρουσίαση των άμεσων και έμμεσων συνεπειών της ελληνικής οικονομικής κρίσης τόσο σε πολιτικοοικονομικό επίπεδο, όσο και σε κοινωνικοπολιτικό. Θα εξεταστεί δηλαδή η πολυεπίπεδη επιρροή της βαθιάς οικονομικής κρίσης σε μια σειρά από θεσμούς, στην ελληνική κοινωνία συνολικά, στην πολιτική σκηνή, στις εν γένει πολιτικές επιλογές που ελήφθησαν έκτοτε.

Μελετώντας τα ανωτέρω, θα προβούμε στα συμπεράσματα της έρευνας μας, προσπαθώντας να προσεγγίσουμε το ζήτημα της ελληνικής οικονομικής κρίσης και των συνεπειών της σφαιρικά και συνολικά, αναγνωρίζοντας ότι οι σύγχρονες οικονομικές κρίσεις μετασχηματίζουν τις κοινωνίες σε έναν εσμό από συνιστώσες, και για μια σειρά από ακόλουθες χρονικές περιόδους.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the causes and the effects of the Greek economic crisis, during the 2009-2014 period. We will attempt to present the political and economic situation during the first year of the crisis, as well as the deciding factors that led to Greece's defaulting on her 1,6 billion dollar debt towards IMF during the year 2015.

Also, this study will try to review the structural weaknesses of the Greek economy as a whole, during that same period of time, as well as the political and governmental choices in a series of macroeconomic matters that led to the deterioration of the economic status during a fiscal state of global crisis.

We will attempt to emphasize the direct and indirect results of the Greek economic crisis to the political, economical, and social conditions that the Greek people had to face during the 2009-2014 period.

By thoroughly examining all of the above, this study will attempt to touch upon the matter of the Greek economic crisis through a broader lens, keeping in mind that current economic crises affect societies and economies in a much larger and broader scale, and for future time periods.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	11
1.1 Οι δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας	11
1.2 Ο ρόλος της Ευρωζώνης	17
1.3 Η εποχή των Μνημονίων	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο ΑΜΕΣΕΣ ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	24
2.1 Οι οικονομικές και πολιτικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης	24
2.2 Οι κοινωνικές συνέπειες	29
2.3 Οι μελλοντικές προοπτικές	34
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	36
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	39
3.1 Διαδικτυακή	39
3.2 Ελληνική	40

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικά

Η ελληνική οικονομική κρίση, αποτελεί στην ουσία μια ακολουθία από κρίσεις χρέους, η οποία σε συνδυασμό με την αδυναμία άσκησης εθνικής νομισματικής πολιτικής, εφόσον η Ελλάδα αποτελεί κράτος-μέλος της ευρωζώνης, οδήγησε τελικά στην αδυναμία της χώρας να ανταποκριθεί κατά το έτος 2010 στις δανειακές της υποχρεώσεις. Η κρίση χρέους σηματοδοτεί την κατάρρευση ενός μοντέλου πλασματικής ανάπτυξης το οποίο, όπως εξελίχθηκε είχε ως χαρακτηριστικά του την κλεπτοκρατία, την σπατάλη, τον ανορθολογισμό, τον παρασιτισμό, την αυθαιρεσία και την ατιμωρησία.¹² παρακάτω Δεδομένου ότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε πιθανότατα μια ενδεχόμενη κατάρρευση της ίδιας της ευρωζώνης, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε τον περαιτέρω δανεισμό προς την Ελλάδα, προκειμένου η τελευταία να καταφέρει να ανταπεξέλθει στις καταβολές των πληρωμών προς εξόφληση του χρέους της.

Τα ανωτέρω οδήγησαν με την σειρά τους, στην ανάληψη της υποχρέωσης, από μέρους της Ελλάδας, λήψης μιας σειράς μέτρων λιτότητας. Τα μέτρα αυτά, είχαν ως απώτερο στόχο την βελτίωση των βασικών οικονομικών δεικτών της χώρας, αλλά βύθισαν την Ελλάδα σε μια πολυετή λιτότητα.

Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης, δεν αφορούν όμως μόνο οικονομικά μεγέθη, οικονομικούς οργανισμούς και οικονομικές πολιτικές, ή οικονομικές δομές και θεσμούς. Τα αποτελέσματα μιας οικονομικής κρίσης, γίνονται ορατά τόσο στην υπο εξέταση περίοδο, όσο και σε επόμενες χρονικές περιόδους, και επηρεάζουν την οικονομική και κοινωνική ζωή, το πολιτικό σκηνικό, τις κοινωνικές δομές, το κοινωνικό δίκτυ προστασίας, το ευρύτερο περιβάλλον, καθώς και τις εκτιμήσεις και συμπεριφορές των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Σε αυτό το γενικό πλαίσιο, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τα αίτια και τις συνέπειες της ελληνικής οικονομικής κρίσης από το 2009 έως το 2014, δίνοντας βεβαίως έμφαση στο κομμάτι που αφορά στην κατάσταση της ελληνικής οικονομίας εκείνη την περίοδο.

¹ Σταύρος Λυγερός. Από την κλεπτοκρατία στην χρεοκοπία. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα 2012

Οικονομική Κρίση

Οικονομική κρίση καλούμε την κατάσταση στην οποία κατά την διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου μια οικονομία παρουσιάζει συνεπή και συνεχή σημάδια μείωσης του επιπέδου της οικονομικής δραστηριότητας. Η οικονομική αυτή δραστηριότητα αφορά μια σειρά από μακροοικονομικά μεγέθη, όπως το ΑΕΠ, το ύψος των επενδύσεων, το ποσοστό της απασχόλησης.

Θα πρέπει να γίνει σαφές ότι οι οικονομικές κρίσεις είναι συχνά φαινόμενα στα πλαίσια κάθε οικονομίας, παρόλα αυτά η ένταση και η διάρκεια τους διαφέρει ανάλογα με την υπο εξέταση οικονομία. Μια οικονομική κρίση, λαμβάνει χώρα στα πλαίσια του Οικονομικού Κύκλου. Ο Οικονομικός Κύκλος, αποτελεί την σχηματική απεικόνιση των δύο φάσεων της οικονομικής δραστηριότητας, την φάση της ανόδου, δηλαδή της ανάπτυξης και μεγέθυνσης της οικονομίας, και την φάση της καθόδου, δηλαδή της συρρίκνωσης της οικονομίας.

Αν θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε σαν παράδειγμα ευρέως γνωστής κρίσης, το κραχ του 1929, θα ήταν εξαιρετικά κρίσιμο να αναφέρουμε την -κατά τον οικονομολόγο John Maynard Keynes- γενεσιουργό αιτία των οικονομικών κρίσεων. Η άποψη του Κέυνς για την αιτία της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης του 1929 ήταν τόσο απλή όσο και η συνταγή που πρόσφερε για την έξοδο από την Κρίση: η διάγνωση έλεγε πως μια Κρίση μπορεί να ξεσπάσει έτσι, χωρίς κανέναν σημαντικό λόγο -μόνο και μόνο επειδή κάποιος έχει πάρει μεγάλα ρίσκα στον καιρό των παχιών αγελάδων και, κάποια στιγμή, πανικοβάλλονται. Στον πανικό τους σταματούν να επενδύουν, οι δανειστές σταματούν να δανείζουν και το όλο οικοδόμημα καταρρέει. Τόσο απλά. Στην κατάσταση ύφεσης που ακολουθεί, αυτό που λείπει είναι η συνολική ζήτηση.² Σε μια τέτοια περίπτωση, η αύξηση της ποσότητας χρήματος στην αγορά, θα οδηγούσε προφανώς σε αύξηση της συνολικής ζήτησης στην οικονομία, και θα την οδηγούσε προς την έξοδο από την κρίση.

Σε κάθε περίπτωση, ένα εξαιρετικά σημαντικό οικονομικό μέγεθος αποτελεί η ζήτηση για επενδύσεις, καθώς συμπαρασύρουν μια σειρά από επίσης κρίσιμα, για την οικονομία, μεγέθη. Ας φανταστούμε μια οικονομία, στα πλαίσια της οποίας κυριαρχεί ο φόβος και η αβεβαιότητα για το επίπεδο της ζήτησης. Οι επιχειρηματίες θεωρούν ότι δεν θα υπάρχει επαρκής ζήτηση για τα προϊόντα τους. Ως εργοδότες, η πρώτη τους αντίδραση αναμένεται να είναι η μείωση της παραγωγής, και συνεπακόλουθα οι απολύσεις μέρους του προσωπικού. Η δεξαμενή της ανεργίας αρχίζει να υποδέχεται τους άνεργους, καθιστώντας την προσφορά εργασίας αυξημένη σε σχέση με την ζήτηση. Αυξημένη προσφορά εργασίας, σημαίνει χαμηλότερος μισθός προς τον εργαζόμενο, αφού εν γένει η προσφορά οποιουδήποτε είδους εν αφθονία, μειώνει την τιμή ή την αξία του. Ο χαμηλότερος μισθός σημαίνει μειωμένη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες από τον εργαζόμενο, καθιστώντας εντονότερη την ύφεση της εν λόγω οικονομίας. Βλέπουμε λοιπόν να σχηματίζεται ένας φαύλος κύκλος, που οδηγεί

² Heibroner Robert (2002). Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική

την οικονομία προς την μείωση των μισθών, της ζήτησης, των επενδύσεων.

Και αν για την χώρα μας, υπήρχε παλαιότερα η έσχατη λύση της κρατικής παρέμβασης μέσω της εθνικής νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής, το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μέλος της ευρωζώνης, σήμαινε ότι η δυνατότητα των εθνικών κυβερνήσεων να ασκούν οικονομική πολιτική έχει περάσει ανεπιστρεπτί.

Ιστορική αναδρομή

Προκειμένου να γίνει ευκολότερη η κατανόηση των γεγονότων που οδήγησαν, συνέβαλαν, ή ενετείναν την απαρχή μιας πορείας που θα οδηγούσε την χώρα μας στην βαθιά οικονομική κρίση, και την 30^η Ιουνίου του 2015, όταν δεν πληρώθηκαν οι δόσεις του δανείου προς το ΔΝΤ, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να θεωρείται σύμφωνα με τους κανονισμούς του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου μια χρεοκοπημένη χώρα, είναι εξαιρετικά χρήσιμο και κρίσιμο να επιχειρήσουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή, αναφέροντας εν συντομία τους σημαντικότερους σταθμούς στην πορεία της Ελλάδας μέχρι τότε.

Το 1999 μπήκε στην ζωή των πολιτών έντεκα (11) χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το κοινό νόμισμα, το Ευρώ, με την κυκλοφορία των πρώτων κερμάτων και χαρτονομισμάτων να πραγματοποιείται τρία χρόνια αργότερα. Η Ελλάδα δεν κατάφερε να καλύψει τα κριτήρια εισαγωγής στην ζώνη του ευρώ, εξαιτίας της αδυναμίας της να επιτύχει τους οικονομικούς στόχους που είχαν τεθεί από την συνθήκη του Μάαστριχτ. Συγκεκριμένα, απαιτούνταν πληθωρισμός κάτω από 1,5%, έλλειμμα προϋπολογισμού κάτω από 3%, και ποσοστό χρέους-προς-ΑΕΠ κάτω από 60%.

Παρόλα αυτά, η Ελλάδα, έστω και καθυστερημένα, το 2001, καταφέρνει να υιοθετήσει το νέο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα, παρουσιάζοντας εσφαλμένες εκτιμήσεις τόσο για το έλλειμμα προϋπολογισμού, όσο και για το ποσοστό χρέους-προς-ΑΕΠ το οποίο όπως αποδείχτηκε ήταν πάνω από 100% του ΑΕΠ. Η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 επιτείνουν τον δημόσιο δανεισμό, και το ποσοστό χρέους-προς-ΑΕΠ φτάνει στο 110,6% αναγκάζοντας την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να θέσει την Ελλάδα υπό παρακολούθηση των οικονομικών της.

Η κατάρρευση, το έτος 2007, των τοξικών ομολόγων στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, όταν έσκασε η «φούσκα» των μη εξυπηρετούμενων στεγαστικών δανείων, έθεσε σε κίνηση μια αλυσιδωτή αντίδραση που οδήγησε στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση. Τα τοξικά αυτά ομόλογα ήταν στην ουσία χρεόγραφα που δημιουργήθηκαν πάνω σε υποτιθέμενες αξίας εξαιρετικά επισφαλών ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων. Η κατάρρευση του οικονομικού κολοσσού Lehman Brothers αναγκάζει τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και την αμερικανική κυβέρνηση στα λεγόμενα bail-outs, σε μια προσπάθεια να διασωθούν μέσω κυβερνητικών παρεμβάσεων τα τραπεζικά ιδρύματα. Το κόστος δανεισμού ανεβαίνει, οι «κάνουλες» χρηματοδότησης κλείνουν, και η Ελλάδα δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το ανερχόμενο χρέος της.

Το 2009, οι εθνικές βουλευτικές εκλογές αναδεικνύουν νικητή τον Γεώργιο Παπανδρέου, ο οποίος αποκαλύπτει ότι το έλλειμμα του προϋπολογισμού θα ξεπεράσει το 12% του

Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Το κόστος δανεισμού της Ελλάδας αυξάνεται κατακόρυφα, καθώς οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης υποβιβάζουν την ικανότητα της χώρας να εξυπηρετήσει το χρέος της στο χαμηλότερο επίπεδο, το επίπεδο junk, το οποίο πρακτικά σημαίνει άμεσο κίνδυνο μια κυβέρνηση να μην καταφέρει να αποπληρώσει τα χρήματα τα οποία δανείστηκε.

Προκειμένου να αποφευχθεί η χρεοκοπία, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συμφωνούν το επόμενο έτος να δανείσουν στην Ελλάδα το ιλιγγιώδες ποσό των 110 δισεκατομμυρίων ευρώ σε διάστημα τριών ετών. Το ένα τρίτο των 110 δισεκατομμυρίων προήλθε από ΔΝΤ, δηλαδή από τους φορολογούμενους των κρατών - μελών του ΔΝΤ, λίγο πολύ από ολόκληρο τον κόσμο. Τα υπόλοιπα προήλθαν από τους φορολογούμενους της ΕΕ.³ Ως αντάλλαγμα η ελληνική κυβέρνηση υπόσχεται την λήψη μέτρων σκληρής λιτότητας, μεταξύ των οποίων μέτρα ύψους 30 δισεκατομμυρίων ευρώ σε επιπλέον φορολόγηση και μείωση δημοσίων δαπανών. Κατά το ίδιο έτος, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα προωθεί για πρώτη φορά ένα πρόγραμμα αγοράς κυβερνητικών ομολόγων από ευρωπαϊκές οικονομίες που βρίσκονται σε δυσχερή θέση, όπως η ελληνική, ενώ παράλληλα οι υπουργοί οικονομικών της ευρωζώνης συμφωνούν σε ένα πακέτο διάσωσης των ευρωπαϊκών οικονομιών, ύψους 750 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Το 2012, και ενώ έχει μεσολαβήσει η παραίτηση του Γ. Παπανδρέου από την πρωθυπουργία, και η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τον Λουκά Παπαδήμο, οι ευρωπαίοι υπουργοί οικονομικών συμφωνούν σε ένα δεύτερο πακέτο διάσωσης με την συμμετοχή Ευρωπαϊκής Ένωσης και Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Το ύψος του ανερχεται σε 130 δισεκατομμύρια ευρώ. Ταυτόχρονα, μέρος της νέας συμφωνίας είναι και το κούρεμα του 53,5% του χρέους προς ιδιώτες επενδυτές-κατόχους ελληνικών ομολόγων. Σύμφωνα με επίσημα δημοσιευμένα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος και του Υπουργείου Οικονομικών, υπολογίζεται ότι το ύψος των παλαιών δανείων προς τους ιδιώτες επενδυτές μειώθηκε το Φεβρουάριο του 2012 κατά 106 δισεκατομμύρια ευρώ.

Εν μέσω της δημοσκοπικής ανόδου ακροδεξιών κομμάτων στις εθνικές εκλογές του 2012, και αυξανόμενης δυσαρέσκιας προς τα μέτρα λιτότητας, ο Μάριο Ντράγκι, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ανακοινώνει την πρόθεση αγοράς κυβερνητικών ομολόγων από τις δοκιμαζόμενες ευρωπαϊκές οικονομίες, στην δευτερογενή αγορά (η αγορά στην οποία διαπραγματεύονται χρεόγραφα παλαιότερων εκδόσεων μεταξύ επενδυτών), προκειμένου να σταλεί στις διεθνείς αγορές το μήνυμα της «πάσει θυσία» στήριξης του ευρωνομίσματος, και της συνεπακόλουθης μείωσης του κόστους δανεισμού των υπερχρεωμένων οικονομιών του ευρωπαϊκού νότου.

³ Γιάννης Βαρουφάκης Ανίκητοι Ηττημένοι Εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 2019

Δομή της Διπλωματικής Εργασίας

Εφόσον θέσαμε το χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου θα εστιάσουμε την ανάλυση μας, καθώς και τους στόχους και σκοπούς για τους οποίους θα επιχειρήσουμε να εμβαθύνουμε στο θέμα μας, θα ήταν χρήσιμο να αναφέρουμε εν τάχει την δομή της παρούσης μελέτης. Στο 1^ο Κεφάλαιο θα αναπτύξουμε τις βασικότερες αλλά και τις βαθύτερες αιτίες της ελληνικής οικονομικής κρίσης κατά τα έτη 2009 έως 2014. Θα επιχειρήσουμε ιστορικές αναδρομές σε κρίσιμες στιγμές της σύγχρονης ελληνικής πολιτικοοικονομικής ιστορίας, οι οποίες κατά την γνώμη μας έθεσαν το πλαίσιο ή συνετέλεσαν να φτάσει η ελληνική οικονομία σε μια κατάσταση υψηλού χρέους, υψηλής ανεργίας, χαμηλής παραγωγικότητας, υπερβολικών δημοσίων δαπανών, εκτεταμένης φοροδιαφυγής, δυσανάλογα υψηλών μισθών.

Στο 2^ο Κεφάλαιο θα αναλύσουμε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, τόσο κατά τα έτη που εξετάζουμε, όσο και για τα επόμενα, εφόσον οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης είναι εξόφθαλμα ορατές και σήμερα. Θα αναζητήσουμε συνέπειες στον οικονομικό τομέα, στον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα, στην κοινωνία, την πολιτική, και στο ευρύτερο περιβάλλον.

Κλείνοντας, θα προσπαθήσουμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα σε σχέση με την προσπάθεια εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την κρίση, την διαδικασία επιστροφής στην οικονομική ανάπτυξη, και την συνακόλουθη πορεία προς την κοινωνική ευημερία. Θα περιγράψουμε την τωρινή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια του διεθνούς και ευρωπαϊκού περιβάλλοντος, και θα αναζητήσουμε απάντηση στο ερώτημα αν οι ευρωπαϊκές οικονομικές πολιτικές κινούνται προς την σωστή κατεύθυνση με βάση τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

1.1 Οι δομικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας

Μελετώντας την οικονομική και πολιτική ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους, κατά την δεκαετία του 1980, παρατηρείται μέσω της ψηλάφησης των δημοσιευμένων προϋπολογισμών μια αύξηση των ελλειμμάτων και του χρέους. Την δεκαετία του 1980, η υπερβολική αύξηση του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, και η κάλυψη των δαπανών του μέσω δανεισμού, και μάλιστα με έκδοση και πώληση εντόκων γραμματίων με υψηλότατο επιτόκιο, εξηγεί εν μέρει το έλλειμα προϋπολογισμού. Ταυτόχρονα, κατά την δεκαετία του 1980, παρατηρείται μια έντονη αύξηση των μισθολογικών δαπανών στον δημόσιο τομέα της χώρας.

Το δημόσιο χρέος, το οποίο στα τέλη του 1980 έφθανε στο 27,7% του ΑΕΠ, στα τέλη του 1990 είχε αναρριχηθεί στο 71,4% του ΑΕΠ. Η δαπάνη των τόκων, από το 2,5% του ΑΕΠ κατά το 1980, εκτοξεύθηκε στο 9,7% του ΑΕΠ κατά το 1990. Αντίστοιχα, η δαπάνη των τόκων, από το 8,9% του συνόλου των τακτικών δαπανών του προϋπολογισμού κατά το 1980, έφθασε στο 28,8% κατά το 1990. Γιατί όμως οι δαπάνες των τόκων αυξήθηκαν τόσο πολύ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980; Επειδή, πέραν από τη θεαματική αύξηση του δανεισμού και τη μεγάλη συσσώρευση του χρέους, τα επιτόκια με τα οποία δανείζονταν το Κράτος ήταν εξαιρετικά υψηλά και κυμαίνονταν σταθερά πάνω από το 20%.⁴

Ως φυσικό επακόλουθο, αρχίζει να παρατηρείται στην χώρα μας ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα υψηλού δημόσιου χρέους, σε συνδυασμό με μια έλλειψη πολιτικής βούλησης και αποστροφής προς την ανάληψη του πολιτικού κόστους για την αντιμετώπιση του. Και παρά το γεγονός ότι η δεκαετία του 1990 σηματοδεύτηκε από την -επίπλαστη όπως αποδείχτηκε- επιτυχία εκπλήρωσης των κριτηρίων για την είσοδο της Ελλάδας στην ευρωζώνη, η δεκαετία του 2000 αποτέλεσε μια χρονική περίοδο με κύρια χαρακτηριστικά τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό της ελληνικής οικονομίας εξαιτίας του υψηλού χρέους, της ανεπαρκούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, την δυσανάλογη -ως προς την παραγωγικότητα- αύξηση των μισθών στον δημόσιο τομέα, καθώς και την μείωση των εσόδων των προϋπολογισμών.

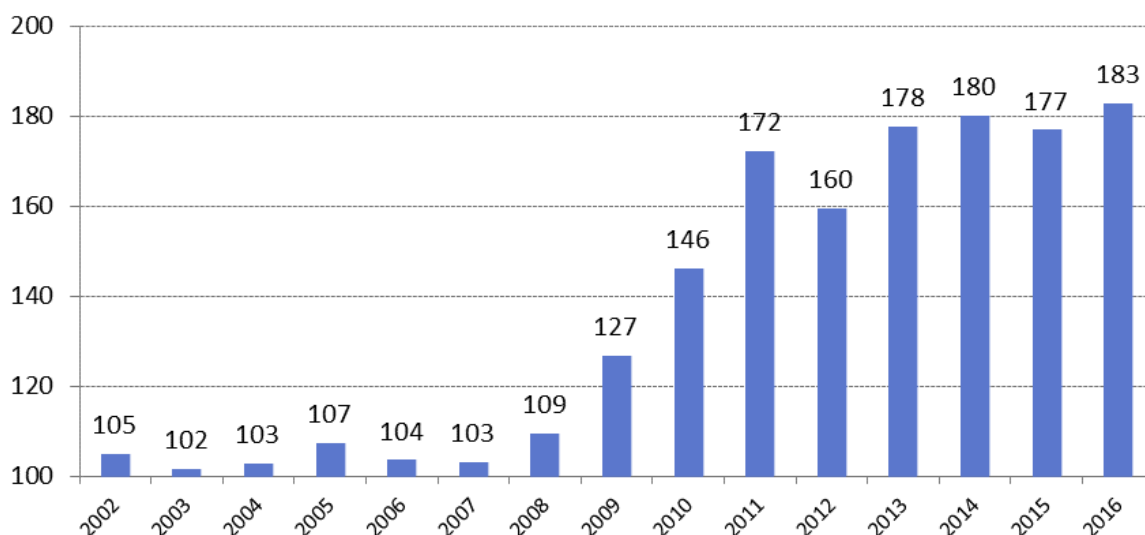
Ιστορικά, το δημόσιο χρέος παρέμενε για την Ελλάδα σε ποσοστά πάνω από το 100% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ένα τόσο υψηλό ποσοστό καθιστά ευάλωτη μια οικονομία σε οποιοδήποτε συμβάν με χαρακτηριστικά

⁴ Γ. Σιάτρας, «Οι ζημιές μας, κέρδη τους», Εκδόσεις EuroCapital, Αθήνα 2013

οικονομικού κραχ, όπως συνέβη τελικά το 2009, κατά τους τελευταίους μήνες εκείνου του έτους, όταν η παγκόσμια οικονομική κρίση βρισκόταν στο ζενίθ της.

Διότι το ζήτημα εξυπηρέτησης του χρέους, έστω και ενός χρέους της τάξεως του 100% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, είναι εν τέλει ζήτημα δυνατότητας εξυπηρέτησης μέσω ενός χαμηλού επιτοκίου, ή αδυναμίας εξυπηρέτησης μέσω υψηλών επιτοκίων, όταν οι διεθνείς στρόφιγγες χρηματοδότησης έχουν κλείσει ερμητικά. Και αν στις αρχές του 1990 και εξής, τα επιτόκια δανεισμού της χώρας μας ήταν χαμηλά, κυρίως εξαιτίας της αισιοδοξίας των επενδυτών δεδομένης της επικείμενης εισόδου της χώρας στην ευρωζώνη, οδηγώντας την ελληνική οικονομία σε μια περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης εξαιτίας κυρίως των ροών άμεσων ξένων επενδύσεων, το κλίμα την περίοδο 2008-2010 είχε αλλάξει δραματικά. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει το ελληνικό Ακαθάριστο Δημόσιο Χρέος ως ποσοστό επί του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, κατά την περίοδο από το έτος 2002 έως το έτος 2016.

Το Ακαθάριστο Δημόσιο Χρέος της Ελλάδας ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, 2002-2016

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Eurostat

Την ίδια στιγμή, οι ελληνικές κυβερνήσεις αποφάσισαν να αυξήσουν σε υπερβολικό βαθμό τις δημόσιες δαπάνες, μη λαμβάνοντας μέτρα περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Αντιθέτως μάλιστα, κατά το έτος 2007 οι κρατικές δαπάνες παρουσίασαν αύξηση κατά 12,4% σε σχέση με το 2006, όταν τα έσοδα αυξήθηκαν μόλις κατά 7,9%. Οι ελληνικές κυβερνήσεις έσφαλαν επιδιώκοντας υψηλούς ρυθμούς μη βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία στηρίχθηκε κυρίως σε μεγάλες αυξήσεις των δημοσίων δαπανών. Αυτό αποτέλεσε πολιτική επιλογή των τότε κυβερνήσεων, με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων μέσω της επίτευξης εντυπωσιακών ρυθμών μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας. Αλλά και η ελληνική κοινωνία της εποχής, επεδίωκε την εξίσωση του βιοτικού της επιπέδου με τα υψηλά βιοτικά επίπεδα των πλέον προηγμένων ευρωπαϊκών κρατών. Η κρατική δαπάνη στην Ελλάδα, από το έτος 2006 έως 2009 αυξήθηκε από το 45% στο 54% του ΑΕΠ, γεγονός που δεν συνοδεύτηκε από αντίστοιχη αύξηση των εσόδων του κράτους. Αυτό το φαινόμενο,

αποτελεί δυσοίωνο σημάδι μιας οικονομίας και ενός κράτους που αδυνατεί ή δεν επιθυμεί λόγω πολιτικού κόστους, παρά την αύξηση των εισοδημάτων και των κερδών, να εισπράξει τα αντίστοιχα φορολογικά έσοδα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στην παραπάνω κατάσταση συνέβαλε και το χρόνιο πρόβλημα της κουλτούρας φοροδιαφυγής. Παράλληλα, το πρόβλημα της ελλειπούς εισπράξης εσόδων φορολόγησης δεν αφορά μόνο την απόκρυψη εισοδημάτων από τους φορολογούμενους, αλλά για κάποιες κοινωνικές ομάδες σημαίνει μειωμένη φορολόγηση για εισοδήματα αντίστοιχα με πολίτες οικονομικά εύρωστων ευρωπαϊκών χωρών, που όμως εφαρμόζουν υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 μείωσε και δυσχέρανε περαιτέρω την οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα, δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο μειωμένων εσόδων, αύξησης των ελλειμμάτων, και διόγκωσης του χρέους, που θα οδηγούσε τελικά με μαθηματική ακρίβεια στην κρατική χρεοκοπία. Και αν μέχρι την είσοδο στην ευρωζώνη, υπήρχε η λύση της υποτίμησης του νομίσματος, τώρα πια η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα είχε τον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής, επομένως η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να μειώσει τα επιτόκια ή να υποτιμήσει το νόμισμα της προκειμένου να τονώσει ή να εκκινήσει μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης. Η χώρα είχε χάσει τα δημοσιονομικά εργαλεία που είχε ανάγκη προκειμένου να πετύχει τους οικονομικούς στόχους που θα έβγαζαν την ελληνική από το πολιτικό και οικονομικό αδιέξοδο.

Επιπροσθέτως, όπως επισημαίνει ο Γ. Μάρης (Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία και Ελλάδα, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021) πάρα πολλοί στην Ελλάδα δεν είχαν καταφέρει να προβλέψουν την επίδραση που θα επέφερε στην χώρα η παγκόσμια οικονομική κρίση. Ο τότε υπουργός οικονομικών Γ. Αλογοσκούφης, δήλωνε το 2009 ότι η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, θα ήταν μειωμένου βαθμού, πιθανόν εξαιτίας της πεποίθησης ότι το ελληνικό τραπεζικό σύστημα δεν ήταν τόσο εκτεθειμένο σε παράγωγα προϊόντα υψηλού ρίσκου. Ο τότε πρωθυπουργός της χώρας Κ. Καραμανλής από την άλλη μεριά, είχε αναγκαστεί το 2008 να επισημάνει την αρνητική επίδραση που θα είχε η παγκόσμια οικονομική κρίση στο μέγεθος του δημόσιου χρέους⁵. Την επισφαλή κατάσταση σε σχέση με το οικονομικό πρόγραμμα που θα έπρεπε να ακολουθήσει η ελληνική κυβέρνηση σε μακροοικονομικό επίπεδο προκειμένου να μετριάσει τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην εγχώρια οικονομία, δυσχέρανε η στάση της τότε αντιπολίτευσης κατά την προεκλογική περίοδο του 2009, οπότε και ο Γ. Παπανδρέου εκστόμισε την περίφημη φράση «λεφτά υπάρχουν», που αποτελούσε μια εξαιρετικά επικίνδυνη για την χώρα δημαγωγική προσέγγιση των διαμορφωμένων συνθηκών οικονομικής κρίσης. Ο ίδιος όμως με αυτήν την φράση εννοούσε τις πιθανές πηγές εξεύρεσης πρόσθετων εσόδων από την πάταξη της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής στην αναμόρφωση της φορολογικής πολιτικής και στην διεύρυνση της φορολογικής βάσης και δεν αποτελούσε αιτιολογία ή προτροπή για αύξηση δαπανών.⁶

⁵ Γ. Μάρης, «Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία και Ελλάδα», Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021, σελ.194

⁶ Λούκα Τ. Κατσέλη Δίνες και Ευθύνες Σελ. 57 Εκδόσεις Πατάκη Αθήνα 2020

Στο σημείο αυτό, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως όταν περιγράφουμε την ελληνική οικονομία, ομιλούμε για μια οικονομία μικρού αναλογικά μεγέθους, με περιορισμένη εξαγωγική δραστηριότητα στους περισσότερους τομείς, χαμηλή ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα, προσανατολισμένη στην παροχή υπηρεσιών, χαρακτηριζόμενη από υπερβολική γραφειοκρατία, και χαμηλή κατανάλωση.⁷ Επιπλέον, η ελληνική οικονομία κατέχει την θλιβερή ευρωπαϊκή πρωτιά στο ποσοστό της παραοικονομίας επί του ΑΕΠ, γεγονός που δρα αρνητικά στα φορολογικά έσοδα. Το τραπεζικό σύστημα της χώρας, δεν θα μπορούσε –δυστυχώς– παρά να είναι προσαρμοσμένο στις ιδιότητες της χώρας εντός της οποίας λειτουργούσε. Έτσι, όταν η ελληνική οικονομία άρχισε να αντιμετωπίζει καταστάσεις οικονομικής δυσχέρειας και δημοσιονομικής εκτροπής, έγιναν εμφανείς οι συνέπειες του στρεβλού μοντέλου λειτουργίας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, το οποίο στηριζόταν στην ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση. Η λογική της χρηματοδότησης της κατανάλωσης υιοθετήθηκε με την προοπτική της συνεπακόλουθης -προκειμένου να καλυφθεί η επιπλέον ζήτηση καταναλωτικών αγαθών- τόνωσης της επένδυσης. Σε μια οικονομία όμως σαν την ελληνική, η οποία χαρακτηρίζεται από διογκωμένο τομέα παροχής υπηρεσιών και ταυτόχρονα μειωμένη δυνατότητα παραγωγής προϊόντων, η ζήτηση καταναλωτικών αγαθών δεν θα μπορούσε να καλυφθεί από παραγωγούς εντός της ελληνικής επικράτειας, και συνεπώς η χώρα στράφηκε στις εισαγωγές. Αντί λοιπόν οι επενδύσεις να αφορούν τις υποδομές, και παράλληλα οι τράπεζες να χρηματοδοτήσουν την πραγματική οικονομία, οι επενδύσεις που κατέληξε να χρηματοδοτεί το ελληνικό τραπεζικό σύστημα αφορούσαν κυρίως τον κλάδο της μεταπώλησης και της διανομής των εισαγόμενων προϊόντων.⁸ Οι ελληνικές τράπεζες, εξαιτίας της κρίσης, αντιμετώπισαν αύξηση δανείων σε καθυστέρηση καθώς και μη εξυπηρετούμενων δανείων, με αποτέλεσμα να προσπαθήσουν να αντισταθμίσουν την μείωση της κεφαλαιακής τους επάρκειας με αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου και έκδοση ομολόγων. Την περίοδο από το 2009 έως το 2012, όταν έπεσε στο τραπέζι το ενδεχόμενο εξόδου της χώρας από την ζώνη του ευρώ, και η κρίση χρέους άρχισε να επιβαρύνει και τις ελληνικές τράπεζες, ενώ η μείωση των καταθέσεων στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα συνολικά ανήλθε στο 40%. Ακολούθησαν υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας των ελληνικών τραπεζών, εξαιτίας κυρίως της υποβάθμισης της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, καθώς και αποκλεισμός τους από τις διεθνείς χρηματαγορές και κεφαλαιαγορές.

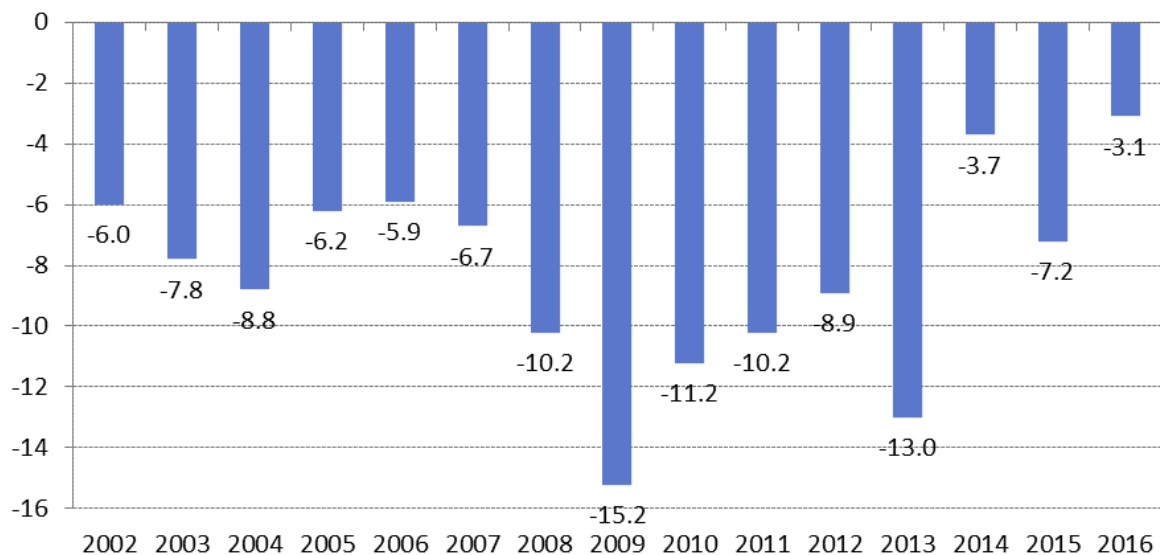
Το φθινόπωρο του 2009, ένα έτος μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε μια προς τα άνω αναθεώρηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού, καθώς συμπεριελήφθησαν σε αυτό τα οικονομικά στοιχεία δεκαεπτά (17) ΔΕΚΟ και δημόσιων φορέων στο δημοσιονομικό έλλειμμα και το δημόσιο χρέος, καθώς και μια σειρά από οικονομικά δεδομένα ασφαλιστικών ταμείων και οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης. Αυτό συνετέλεσε στην αποστροφή των ξένων επενδυτών προς τα ομόλογα του ελληνικού δημοσίου, πιέζοντας τα spreads σε μια σταδιακή ανοδική πορεία προς δυσθεώρητα επίπεδα. Τον Οκτώβριο του 2009, η κυβέρνηση Παπανδρέου αποκάλυψε ότι το έλλειμμα του προϋπολογισμού για το προηγούμενο έτος ανήλθε τελικά στο 7,7% του ΑΕΠ,

⁷ Ρουκανάς-Σκλιάς, «Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010- Από την ΟΝΕ στο Μηχανισμό Στήριξης», Εκδόσεις Λιβάνη, σελ.87

⁸ ό.π., σελ.88

αντί για 5% που ήταν η αρχική εκτίμηση, ενώ για το 2009 η κατάσταση ήταν ακόμα πιο δραματική, αφού η αρχική εκτίμηση για έλλειμμα προϋπολογισμού της τάξης του 3,7% του ΑΕΠ αναθεωρήθηκε στο υψηλότερο 12,5% του ΑΕΠ. Τότε στις 26 Οκτωβρίου 2009, ο Μανώλης Κοντοπυράκης που στο μεταξύ είχε παραιτηθεί από την θέση του Γενικού Γραμματέα της Στατιστικής Υπηρεσίας, με δηλώσεις του απάντησε στα όσα του καταμαρτυρούσε ο Γ. Παπακωνσταντίνου, διευκρινίζοντας το αυτονόητο, ότι δηλαδή η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία δεν εμπλέκεται στην διαδικασία αναθεώρησης του ελλείμματος του προϋπολογισμού αποδίδοντας τις όποιες ευθύνες υπάρχουν, - αν υπάρχουν - στις υπηρεσίες του Υπουργείου Οικονομικών.⁹ Η εκτίναξη του spread ανάμεσα στα ελληνικά και τα γερμανικά χρεόγραφα, καθώς και η υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, ήταν φυσικό επακόλουθο. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται το έλλειμμα του προϋπολογισμού ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, των ελληνικών κυβερνήσεων της περιόδου 2002 έως 2016.

Το δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό επί του ΑΕΠ, κατά την περίοδο 2002-2016

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Eurostat

Η ανακοίνωση της προς τα ανω αναθεώρησης του ελλείμματος προϋπολογισμού το 2009, ώθησε όπως ήταν φυσικό τα spreads από τις 200 μονάδες βάσης, στις 900, σε μόλις ένα έτος, ενώ τα spreads εκτοξεύτηκαν στις 1600 μονάδες βάσης δύο έτη αργότερα. Αυτή η ξέφρενη ανοδική πορεία, αντικατοπτρίζει την αποστροφή των ξένων επενδυτών για τα χρεόγραφα των περιφερειακών ευρωπαϊκών οικονομιών εκείνη την χρονική περίοδο. Επιπρόσθετα, η αναθεώρηση τόσο σημαντικών μακροοικονομικών δεικτών σε τόσο μεγάλη –αναλογικά– κλίμακα αποτελεί για τους επενδυτές σημάδι αναξιοπιστίας των στατιστικών μετρήσεων της ελληνικής κυβέρνησης. Η παρουσίαση εσφαλμένων μετρήσεων μακροοικονομικών μεγεθών, η μη τήρηση βασικών λογιστικών αρχών, και η έλλειψη συνεργασίας ανάμεσα σε κυβερνητικούς φορείς, είχε σαν αποτέλεσμα τέτοιες αναθεωρήσεις του ελληνικού χρέους να

⁹ Στέφανος Β. Αναγνώστου. Ο εφιάλτης της χρεοκοπίας και η κυβέρνηση Γ.Α. Παπανδρέου. Εκδόσεις Λιβάνη Αθήνα 2017

λάβουν χώρα σε αρκετές περιστάσεις, γεγονός που αποτελεί άλλη μια δομική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας.

Και, εάν για τον υπόλοιπο κόσμο το έτος 2009 η παγκόσμια οικονομία θεωρείτο ότι έμπαινε σε μια τροχιά οικονομικής ανάκαμψης, για την Ελλάδα αυτή ακριβώς η συγκυρία της προς τα πάνω αναθεώρησης του ελλείμματος του προϋπολογισμού, κατέστησε πασιφανές στους επενδυτές, και τους εγχώριους και ευρωπαϊκούς θεσμούς, ότι για την ελληνική οικονομία, οι δύσκολες καταστάσεις ήταν ακόμα στον ορίζοντα.

Πέρα από την αναθεώρηση του ελλείμματος προϋπολογισμού, με την χρήση της περιβόητης «δημιουργικής στατιστικής» των ελληνικών κυβερνήσεων της περιόδου, η χώρα απέκρυψε το πλήρες μέγεθος των εκκρεμών οφειλών δημοσίου χρέους, με την χρήση -σε συνεργασία με την επενδυτική τράπεζα Goldman Sachs- swaps ανταλλαγής νομισμάτων. Με την βοήθεια αυτών των συμβάσεων ανταλλαγής, η αξία του ελληνικού δημόσιου χρέους, που προσδιορίστηκε και εκφράστηκε σε δολάρια Η.Π.Α. και γιεν Ιαπωνίας, ανταλλάχθηκε για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε χρέος εκπεφρασμένο σε ευρώ, ενώ συμφωνήθηκε η μετατροπή του στα αρχικά νομίσματα σε μεταγενέστερη ημερομηνία. Το ζήτημα ήταν ότι οι έλληνες και οι αμερικανοί τραπεζίτες επινόησαν πλασματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες, με αποτέλεσμα η επενδυτική τράπεζα Goldman Sachs να προσφέρει ουσιαστικά πίστωση ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων στην ελληνική κυβέρνηση, με το χρέος αυτό να μην εμφανίζεται στις στατιστικές χρέους της χώρας, προκειμένου να παρακαμφθούν τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ σχετικά με το μέγεθος του δείκτη χρέους-προς-ΑΕΠ. Επιπλέον, οι επενδυτές ήταν αδύνατο να γνωρίζουν την χρήση αυτού του χρηματοοικονομικού προϊόντος, με αποτέλεσμα να αγοράζουν ελληνικά χρεόγραφα παρά την δυσοίωση πορεία που είχε αρχίσει να παίρνει η ελληνική οικονομία. Την ίδια αποπροσανατολιστική τακτική με την χρήση ίδιας φύσεως swaps ανταλλαγής συναλλάγματος χρησιμοποίησε και η Ιταλία, μια οικονομία που επίσης βρέθηκε στο μάτι του κυκλώνα της οικονομικής κρίσης την ίδια περίοδο.

Ήδη από τον Νοέμβριο του 2004, η Eurostat, η στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είχε επισημάνει το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε παρουσιάσει λανθασμένα στοιχεία σχετικά με το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού και το χρέος σε τουλάχιστον 11 διαφορετικές περιστάσεις από το έτος 2000 και μετά, ενώ κατά την κρίσιμη τετραετία 2005 έως 2009 εξέφρασε αρκετές φορές ανησυχία αναφορικά με την συνέπεια και την ακρίβεια των δεδομένων που παρείχε η ελληνική πλευρά σχετικά με αυτά τα μακροοικονομικά μεγέθη.

Τον Δεκέμβριο του 2009, στην αρχική χρονική στιγμή της περιόδου την οποία η παρούσα εργασία θα εξετάσει, ο οίκος αξιολόγησης Fitch υποβίβασε την πιστοληπτική ικανότητα της Ελλάδας, με την Moody's και την Standard and Poor's να ακολουθούν. Η ελληνική κυβέρνηση, αναγκάστηκε να λάβει στις αρχές του 2010 μια σειρά από μέτρα λιτότητας, που περιελάμβαναν πάγωμα ή και μειώσεις μισθών στον δημόσιο τομέα, πάγωμα συντάξεων, αύξηση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας από το 19% στο 21%, αυξήσεις των δασμών στα τσιγάρα, το αλκοόλ, τα καύσιμα, και τα αγαθά πολυτελείας, ενώ προς το τέλος του ίδιου έτους ο Φ.Π.Α. αυξήθηκε εκ νέου φθάνοντας το 23%.

Ακολούθησαν μια σειρά από πακέτα διάσωσης, συνολικού ύψους 246 δισεκατομμυρίων ευρώ, μια σειρά από μέτρα σκληρής λιτότητας, μεγάλα ποσοστά ανεργίας που αγγίζουν το 25%, περικοπές εισοδημάτων, αύξηση του πληθυσμού που βρίσκεται στα όρια της φτώχειας, αβεβαιότητα στο πολιτικό σκηνικό, και περιστολή του ΑΕΠ κατά 25%.

1.2 Ο ρόλος της Ευρωζώνης

Μελετώντας την πορεία της Ελλάδας κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000, διαπιστώνει κανείς ότι ένα μέρος από τα δυσεπίλυτα προβλήματα που εν τέλει προέκυψαν κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, είχαν ως αφετηρία την προσπάθεια της χώρας να χαλκεύσει τα δημοσιευθέντα στατιστικά στοιχεία προκειμένου να εισέλθει στην ζώνη του Ευρώ, αλλά και την επιείκεια με την οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετώπισε τα υψηλά ποσοστά χρέους και ελλείμματος προϋπολογισμού της Ελλάδας προκειμένου η τελευταία να καταφέρει να γίνει τελικά το 12^ο μέλος της Ευρωζώνης.

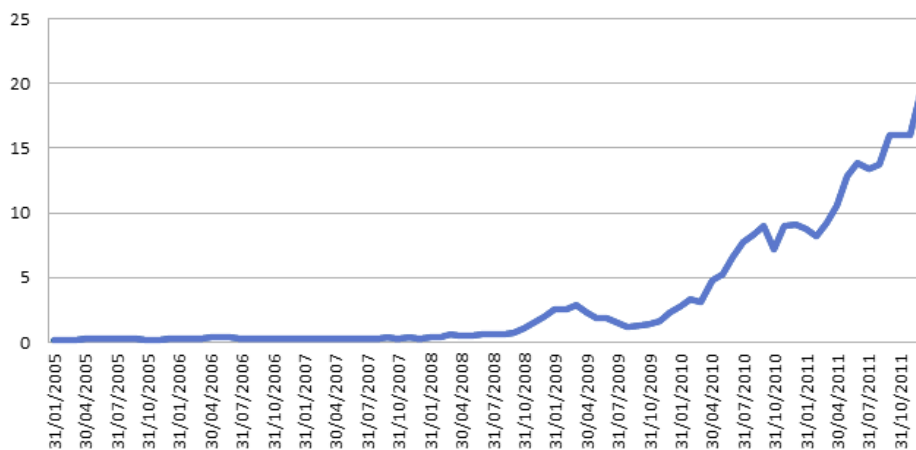
Καθίσταται προφανές, ότι η απόφαση να επιτραπεί σε μια χώρα να εισέλθει στην ζώνη του Ευρώ, παρά το γεγονός ότι η οικονομία της δεν πληρούσε τα μακροοικονομικά προαπαιτούμενα που είχε θέσει η Συνθήκη του Μάαστριχτ, αποτέλεσε πολιτική απόφαση των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών. Και, παρά τον διαχρονικό ενθουσιασμό των ελληνικών ηγεσιών αλλά και της ελληνικής κοινωνίας συνολικά σε σχέση με την προοπτική ένταξης στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, ως μια ένδειξη ευημερίας στον βαθμό που λειτουργούσε ως συλλογική ψευδαίσθηση εξίσωσης με τις ισχυρές ευρωπαϊκές οικονομίες, η είσοδος στην Ευρωζώνη έθεσε σημαντικούς περιορισμούς στην δυνατότητα άσκησης νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής. Αφαίρεσε από την φαρέτρα των ασκούντων την εγχώρια μακροοικονομική πολιτική, την δυνατότητα να υποτιμήσει το ελληνικό νόμισμα, την δραχμή, και να προσαρμόσει την προσφορά χρήματος στην ελληνική οικονομία κατά τρόπο ώστε να επηρεάσει το επιτόκιο. Μια υποτίμηση του εγχώριου νομίσματος θα τόνωνε τις εξαγωγές, ενώ η αύξηση της προσφοράς χρήματος σε λογικά και πρέποντα για την επικρατούσα χρονική συγκυρία επίπεδα θα αύξανε την ζήτηση και τον πληθωρισμό βγάζοντας την ελληνική οικονομία από το τέλμα.

Το γεγονός ότι ο έλεγχος της ισοτιμίας του ευρώ και των υπόλοιπων νομισμάτων, καθώς και ο προσδιορισμός του επιτοκίου ήταν στα χέρια πλέον της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, η οποία έχει ως κύριο μέλημα την συγκράτηση –πάσει θυσία- του πληθωρισμού, αντιμετωπίζοντας την ευρωπαϊκή οικονομία ως σύνολο και όχι ως ξεχωριστές μονάδες, συνεπώς μη δίνοντας βαρύτητα στις μεμονωμένες ανάγκες της κάθε οικονομίας, σήμαινε ότι η χώρα μας έμπαινε σε ένα εξαιρετικά δύσβατο μονοπάτι.

Από την άλλη μεριά, μια μικρή και αναλογικά περιορισμένης σημαντικότητας οικονομία στην περιφέρεια της Ευρώπης, σε περίπτωση που η χώρα δεν άνηκε ή εν τέλει αποχωρούσε από την Ευρωζώνη, θα είχε επίσης καταστροφικές συνέπειες για την οικονομία της, καθώς κανένας ευρωπαϊκός θεσμός δεν θα έδειχνε ενδιαφέρον, και δεν θα σπαταλούσε ευρωπαϊκούς

πόρους δισεκατομμυρίων προκειμένου να την διασώσει. Εν τέλει, όταν η κρίση χτύπησε την πόρτα της χώρας μας, τα υψηλά ελλείμματα προϋπολογισμού, σε συνδυασμό με την ωρίμανση δανειακών υποχρεώσεων του κράτους, από ομόλογα που είχαν φτάσει στην λήξη τους, τα επιτόκια δανεισμού των ελληνικών ομολόγων εκτοξεύτηκαν ανευ προηγουμένου, καθώς οι επενδυτές απαιτούσαν υψηλές αποδόσεις για την διακράτηση τόσο επίφοβων αξιογράφων. Έτσι, η διαφορά ανάμεσα στις αποδόσεις των γερμανικών και των ελληνικών ομολόγων, το αποκαλούμενο ως spread, κυμάνθηκε σε πολύ υψηλά επίπεδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τα μέσα Ιανουαρίου του 2010 ξεκίνησε μία συνεχής άνοδος των spreads, που αναφερόταν συχνά στον τύπο ως κούρσα των spreads. Στις 21 Ιανουαρίου του 2010 το spread των 10ετών ομολόγων ξεπέρασε τις 300 μονάδες και στη συνέχεια ακολούθησε έντονα αυξητική πορεία ξεπερνώντας ακόμα και τις 1000 μονάδες τον Απρίλιο του 2010. Η πορεία των spreads των δεκαετών ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα αντίστοιχα γερμανικά, κατά την περίοδο από το έτος 2005 ως το 2011, παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα.

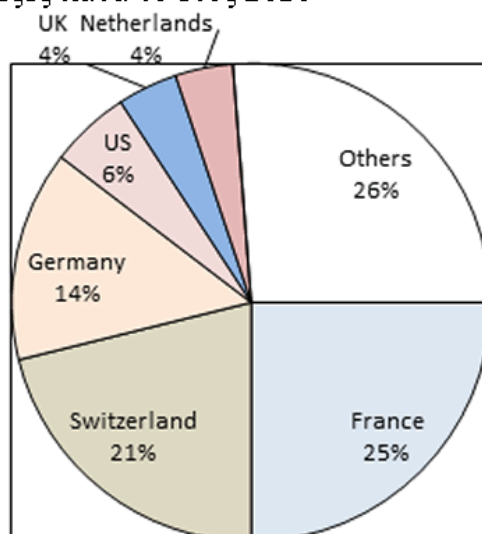
Τα spreads των 10-ετών ελληνικών ομολόγων σε σχέση με τα γερμανικά ομόλογα, 2005-2011

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Αλλά και τα πακέτα διάσωσης της ελληνικής οικονομίας καθεαυτά, ήταν προϊόντα πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων των μερών που συνθέτουν το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θεωρούσαν την αποτροπή της ελληνικής χρεοκοπίας συνδεδεμένη με το δικό τους τραπεζικό οικοδόμημα, καθώς οι τράπεζες τους ήταν εκτεθειμένες στο ελληνικό χρέος, καθότι είχαν δανείσει τεράστια ποσά και κατείχαν σημαντικότερα ποσοστά των δανειακών υποχρεώσεων της Ελλάδας. Η Γαλλία κατείχε το 25% του ελληνικού χρέους, με την Ελβετία να κατέχει το 21% και την Γερμανία το 14%. Σε περίπτωση χρεοκοπίας τα χρηματοοικονομικά συστήματα των ευρωπαϊκών κρατών θα είχαν τεθεί σε κίνδυνο. Τα ανωτέρω δεδομένα αυτά παρουσιάζονται αναλυτικά στον παρακάτω πίνακα.

Ποσοστό του ελληνικού δημόσιου χρέους που κατείχαν ξένες τράπεζες κατά το έτος 2010

Πηγή: Bank for International Settlements, Απρίλιος 2010

Είναι άξιο αναφοράς ότι παρά την εξαιρετικά επίπονη πορεία προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας σε μια μακρά περίοδο ύφεσης και αποπληθωρισμού, συνοδεύτηκε από μια ανευ όρων προσάρτηση των ελληνικών κυβερνήσεων αλλά και μεγάλου μέρους της ελληνικής κοινωνίας στο ευρωπαϊκό άρμα. Η έξοδος από την Ευρωζώνη, ήταν για πολλούς ένα «δύσπεπτο» ενδεχόμενο, μια επιστροφή στην δραχμή θεωρήθηκε πισωγύρισμα σε μια εποχή εσωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας.

Από την άλλη πλευρά, η ευρωπαϊκή τάση αποδοχής της Ελλάδας ως μέλος στην ζώνη του Ευρώ, παρά το γεγονός ότι δεν πληρούσε τα οικονομικά κριτήρια, είναι επίσης άξια αναφοράς. Πολλές φορές η πολιτική υπερκέρασε την οικονομική λογική, προκειμένου οι ευρωπαϊκοί θεσμοί να στηρίζουν την ελληνική οικονομία. Παρόλα αυτά, από το 2009 και μετά, τόσο οι ελληνικές κυβερνήσεις όσο και οι ευρωπαϊκές επεδείκνυαν εκατέρωθεν δυσπιστία. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες οικονομίες που δοκιμάστηκαν από την κρίση, το ελληνικό πολιτικό σύστημα, και η ελληνική κοινωνία, δεν υποδέχτηκαν το πρόγραμμα λιτότητας ως αναγκαίο για την έξοδο από την κρίση. Οι κυβερνήσεις Σαμαρά και Παπαδήμου, τέθηκαν αντιμέτωπες με το φάσμα της υποχρεωτικής εξόδου της χώρας από την Ευρωζώνη, και συνεπώς τα πολιτικά κόμματα αναγκάστηκαν να αποδεχτούν το πρόγραμμα διάσωσης. Αλλά και οι ευρωπαίοι ηγέτες, ειδικά κατά το έτος 2010, είχαν πια απωλέσει την υπομονή τους, και είχαν εξαντλήσει την διάθεση τους να υποστηρίξουν στους ψηφοφόρους τους την ανάγκη της πάσει θυσία παραμονής της Ελλάδας στην ζώνη του Ευρώ.

Το αποτέλεσμα, από την μία μεριά, του ελληνικού ευρωσκεπτικισμού του νέου πολιτικού σκηνικού που είχε αρχίσει να καθιερώνεται στην Ελλάδα της κρίσης, και της ταυτόχρονης απροθυμίας της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης να επωμιστεί το οικονομικό βάρος της διάσωσης μιας περιφερειακής ευρωπαϊκής οικονομίας που έδειχνε απρόθυμη να προβεί στις δομικές αλλαγές και να προσαρμοστεί στην καινοφανή κατάσταση που διαμορφωνόταν, συνετέλεσε

προφανώς σε μια πρωτοφανή απόσυρση κεφαλαίων από τις ελληνικές τράπεζες, και σε μια τρομακτική μείωση των ξένων επενδύσεων. Συνέπεια αυτών των εξελίξεων ήταν η περαιτέρω μείωση του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, με τις προβλέψεις να είναι δυσοίωνες.

Όπως επισημαίνει ο Γ. Μαρής («Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία και Ελλάδα») οι ευρωπαίοι ηγέτες απέτυχαν να διαμορφώσουν αποτελεσματικές πολιτικές αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης, καθώς και να αναζητήσουν μια σειρά από μέτρα με σκοπό την αποτροπή της αποδόμησης των οικονομικών της περιφέρειας της Ευρώπης, όπως η καθιέρωση ενός Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Φόρων μέσω του οποίου τα ρίσκα και οι ασυμμετρίες που αντιμετωπίζουν οι περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης θα διαχέονταν αποτελεσματικά, η καθιέρωση ενός κοινού επιδόματος ανεργίας που να αφορά ολόκληρη της ευρωπαϊκή επικράτεια στα πρότυπα του επιδόματος ανεργίας της ομοσπονδιακής κυβέρνησης των Η.Π.Α., καθώς και προγράμματα επενδύσεων προς τις χώρες της περιφέρειας και επιβολή κυρώσεων επι των ευρωπαϊκών κρατών που διακρατούν υπερβολικά πλεονάσματα¹⁰.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, είχε αρχίσει να αναζητά πολιτικές και μέτρα αντιμετώπισης της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης από το 2008, στο πλαίσιο να θεσπιστεί μια κοινή ευρωπαϊκή στρατηγική που θα υποβοηθούσε τις οικονομίες της ευρωζώνης να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα προβλήματα ρευστότητας και απομείωσης της ζήτησης και των επενδύσεων. Αυτό που είναι απορίας άξιο και ενδιαφέρον για την παρούσα ανάλυση μας, είναι το γεγονός ότι ελάχιστοι διεθνείς επενδυτές και ευρωπαϊκοί φορείς κατάφεραν να προβλέψουν την πορεία της Ελλάδας προς την βαθύτατη οικονομική ύφεση που επακολούθησε. Αυτή η αδυναμία αντίληψης περί της κατάστασης της ελληνικής οικονομίας από τους επενδυτές διαφαίνεται και από την σταθερά συνδεδεμένη πορεία των spreads ανάμεσα στα γερμανικά και τα ελληνικά κατά την περίοδο 2005-2009. Ως ένα βαθμό, οι επενδυτές θεωρούσαν δεδομένη την προσκόλληση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό άρμα, θεωρώντας ότι η χώρα θα επεδίωκε να εφαρμόσει μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας προκειμένου να επιτύχει την σύγκλιση των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της οικονομίας της με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, διορθώνοντας και αντιμετωπίζοντας αυτομάτως κάποιες από τις βασικές δομικές της αδυναμίες. Οι επενδυτές επέδειξαν μια απρόσμενη και ίσως παράλογη εμπιστοσύνη σε μια υπερβολικά αισιόδοξη εκτίμηση σχετικά με την πορεία της οικονομίας της Ελλάδας, παραβλέποντας το γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν προ των πυλών.

Οι ευρωπαίοι ηγέτες, όπως και οι διεθνείς επενδυτές, δεν κατάφεραν να προβλέψουν το γεγονός ότι η Ελλάδα, ένα κράτος και ένα έθνος προσανατολισμένο στην ευρωπαϊκή προοπτική, μια χώρα που επεδείκνυε προσήλωση στο όραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και επι δεκαετίες επεδίωκε να γίνει και να παραμείνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα έφτανε στο σημείο να αναφορικά με το οικονομικό σκέλος ως συστατικό μέρος της Ευρωζώνης.

¹⁰ Γ. Μαρής, «Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία και Ελλάδα», Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021, σελ. 196

1.3 Η εποχή των Μνημονίων

Τον Μάιο του 2010 η Ελλάδα δεν έδειχνε θετικά σημάδια δυνατότητας επιτυχημένης επιστροφής στις αγορές κεφαλαίου, και -προκειμένου να καλυφθούν οι χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας για τα επόμενα τρία (3) έτη- αποφασίστηκε ο δανεισμός της από μέρος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, και των χωρών της Ευρωζώνης. Η ελληνική κυβέρνηση υπέγραψε λοιπόν με την Τρόικα, ένα Memorandum of Understanding, ένα Μνημόνιο Συνεννόησης το οποίο περιελάμβανε τα μέτρα οικονομικής προσαρμογής που η χώρα θα έπρεπε να εφαρμόσει στο πλαίσιο του τριετούς αυτού προγράμματος οικονομικής προσαρμογής. Αποδεχόμενοι τους όρους που έθεσαν οι Ευρωπαίοι Εταίροι και το ΔΝΤ, Η Ελλάδα παραχώρησε σε μεγάλο βαθμό την δημοσιονομική, και όχι μόνο, κυριαρχία της στους δανειστές της. Οπότε μετατράπηκε σε μια σύγχρονη αποικία τους.¹¹

Κατά την στιγμή της υπογραφής του 1^{ου} Μνημονίου, δεν είχε δημιουργηθεί ακόμα το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να συνάψει διμερείς δανειακές συμφωνίες με τα κράτη-μέλη τα οποία συμμετείχαν στο δάνειο, με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αναδιοργανώνει την χρηματοδοτική αυτή στήριξη σε ένα μοναδικό δάνειο προς την Ελλάδα. Η συμμετοχή των ευρωπαϊκών κρατών ήταν ανάλογη της συμμετοχής τους στα κεφάλαια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, τα οποία καθορίζονται με οικονομικά και δημογραφικά κριτήρια. Η Σλοβακία αποφάσισε να μην συμμετέχει στο δάνειο, ενώ η Ιρλανδία και η Πορτογαλία έπαψαν να συμμετέχουν όταν έγιναν και οι ίδες αυτές χώρες αποδέκτες ευρωπαϊκής στήριξης.

Ήδη από τον Δεκέμβριο του 2010, το πρόγραμμα είχε αρχίσει να δείχνει σημάδια επιδείνωσης αναφορικά με την επίτευξη των στόχων που είχαν τεθεί, ενώ και τα μακροοικονομικά μεγέθη απείχαν από τα προβλεπόμενα. Συγκεκριμένα, η μείωση του ΑΕΠ ήταν σημαντικά μεγαλύτερη από τις προβλέψεις, ενώ και οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες είχαν αρχίσει να ατονούν, κυρίως εξαιτίας πολιτικής βούλησης εφαρμογής των δυσβάσταχτων για τους ψηφοφόρους μέτρων, αλλά και της διαρκώς αυξανόμενης αντίδρασης μεγάλης μερίδας των πολιτών στα μέτρα που έθιγαν τα οικονομικά, εργασιακά, και ασφαλιστικά κεκτημένα τους. Ο στόχος του 1^{ου} Μνημονίου ήταν κυρίως η μείωση του ελλείμματος κατά ένα ποσοστό 5% επί του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, με απώτερο στόχο το έλλειμμα να φτάσει σε ένα ποσοστό μικρότερο από 3% του ΑΕΠ σε χρονικό ορίζοντα τεσσάρων ετών.

Το πρώτο μνημόνιο ψηφίστηκε στις 6 Μαΐου του 2010, και προέβλεπε μεταξύ άλλων την κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού, την άυξηση του ΦΠΑ, την μείωση του κατώτατου μισθού, την αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, την αύξηση του ειδικού φόρου κατανάλωσης σε καύσιμα, ποτά, και τσιγάρα. Περιελάμβανε μέτρα συνολικού ύψους 30 δισεκατομμυρίων ευρώ, και κυρώθηκε σε νόμο από το ελληνικό κοινοβούλιο, υπ' αριθμόν

¹¹ Παναγιώτης Ρουμελιώτης. Το άγνωστο παρασκήνιο της προσφυγής στο ΔΝΤ. Εκδόσεις Λιβάνη Αθήνα 2012

3845/2010, με την ονομασία «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο».

Τον Οκτώβριο του 2011 αποφασίστηκε η εφαρμογή του δεύτερου προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, το οποίο θα συνοδευόταν από δανειακά κεφάλαια προς την Ελλάδα, συνολικού ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ. Ενώ κατά το 1^ο Μνημόνιο, υπήρχε η πρόβλεψη ότι η Ελλάδα ενδεχομένως θα ήταν ικανή να αντλήσει έστω και σε περιορισμένο βαθμό κεφάλαια από τις αγορές, στο δεύτερο και το τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής έγινε αποδεκτό και σαφές πλεον ότι η χώρα θα κάλυπτε τις δανειακές της ανάγκες εξ' ολοκλήρου από την Τρόικα. Το ΔΝΤ ανέλαβε να δανείσει το ποσό των 20 δισεκατομμυρίων ευρώ, ενώ τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης ανέλαβαν να δανείσουν επιπλέον 110 δισεκατομμύρια ευρώ, μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας.

Επομένως κατά τον Φεβρουάριο του 2012 το ελληνικό κοινοβούλιο ψήφισε τον νόμο υπ' αριθμόν 4046/2012 με την ονομασία «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας».

Το 2^ο Μνημόνιο Συνεννόησης προέβλεπε μέτρα ύψους 13 δισεκατομμυρίων ευρώ και περιελάμβανε μέτρα όπως κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, άρση μονιμότητας σε ΔΕΚΟ και τράπεζες, περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών άμυνας και υγείας, αύξηση αντικειμενικών αξιών, μείωση του κατώτατου μισθού, κατάργηση χιλιάδων θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα (15.000 θέσεις έως το 2015), κατάργηση φοροαπαλλαγών και κατάργηση μειωμένου ΦΠΑ στα νησιά, κατάργηση του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας, κλείσιμο εφοριών, άνοιγμα κλειστών επαγγελμάτων.

Τον Ιούλιο του 2015, στο τέλος της δύσκολης διαπραγμάτευσης με την νεοεκλεγείσα κυβέρνηση Συ.ΡΙ.Ζα., αποφασίστηκε η εφαρμογή του τρίτου προγράμματος οικονομικής προσαρμογής, με ένα νέο δάνειο από της χώρες της Ευρωζώνης, ύψους 86 δισεκατομμυρίων ευρώ, που θα διοχετευόταν στην χώρα μέσω του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας. Το 3^ο Μνημόνιο που ονομάζετε και ως "κρυφό Μνημόνιο " ¹² κυρώθηκε ως νόμος υπ' αριθμόν 4336/2015 με την ονομασία «Συνταξιοδοτικές διατάξεις – Κύρωση του Σχεδίου Σύμβασης Οικονομικής Ενίσχυσης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και ρυθμίσεις για την υλοποίηση της Συμφωνίας Χρηματοδότησης». Προέβλεπε μια σειρά από ιδιωτικοποιήσεις, αξιοποίηση δημόσιας περιουσίας, αυξήσεις ασφαλιστικών εισφορών, και πλεονάσματα κρατικού προϋπολογισμού της τάξης του 3,5%. Επιπλέον, προέβλεπε μείωση των κύριων και επικουρικών συμβάσεων, περαιτέρω αύξηση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας, μειώσεις τα εφάπαξ των δημοσίων υπαλλήλων, αύξηση του φόρου επί των ενοικίων, και περαιτέρω αύξηση των ειδικών φόρων κατανάλωσης σε καύσιμα, ποτά, και τσιγάρα.

¹² Γιάννης Βαρουφάκης Η Γένεση της Μνημονικής Ελλάδας Σελ. 371 Ένα χρονικό της Κρίσης Εκδόσεις Gutenberg . Αθήνα 2014

Προτού συνεχίσουμε την ανάλυση μας, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στο Eurogroup της 17^{ης} Μαΐου του 2017 η Ελλάδα έφτασε σε μια συμφωνία με τους πιστωτές της συμπληρωματική ως προς τα προηγούμενα μνημόνια, προκειμένου να ολοκληρωθεί η δεύτερη αξιολόγηση του 3^{ου} Μνημονίου. Η συμφωνία περιελάμβανε μέτρα ύψους άνω των 5 δισεκατομμυρίων ευρώ, και προέβλεπε περαιτέρω μειώσεις σε κύριες και επικουρικές συντάξεις, μείωση του ΕΚΑΣ, δηλαδή του Επιδόματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων, επιπλέον αυξήσεις ασφαλιστικών εισφορών, και κατάργηση μιας σειράς επιδομάτων. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνονται στον νόμο υπ' αριθμόν 4472/2017 με την ονομασία «Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΑΜΕΣΕΣ ΚΑΙ ΕΜΜΕΣΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

2.1 Οι οικονομικές και πολιτικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης

Από την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του Ευρώ, μέχρι και το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2008, ο ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας κυμαινόταν κατά μέσο όρο στο 4% ετησίως, ποσοστό διπλάσιο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ο υψηλός ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας συνετέλεσε στην μείωση, σε μονοψήφια νούμερα, του υψηλού ποσοστού ανεργίας που αντιμετώπιζε η χώρα στην προ-ευρώ εποχή, και στην συνακόλουθη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου σε στάθμη που πλησίαζε τις ανεπτυγμένες χώρες του ευρωπαϊκού βορρά. Η οικονομική αυτή μεγέθυνση τροφοδοτήθηκε κυρίως από την εγχώρια ζήτηση, και ειδικότερα την κατανάλωση, η οποία αντιπροσώπευε το 90% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού κυμαινόταν στο 6% του ΑΕΠ κατά την περίοδο από το 2000 έως το 2008, διπλάσιο από το απαιτούμενο μέγιστο που απαιτείται από το Σύμφωνο Σταθερότητας, ενώ το δημόσιο χρέος εκτοξεύτηκε στο 140% του ΑΕΠ κατά το έτος 2010.

Το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής που επεβλήθη από την Τρόικα, δηλαδή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση, και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, προκειμένου να διορθωθούν οι μακροοικονομικές ανισορροπίες στην ελληνική οικονομία, την Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών όπως την αποκαλούσαν¹³ οδήγησε όπως ήταν αναμενόμενο σε πτώση του επιπέδου του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος κατά 4,4% και η παραγωγή κατά 7,4% κατά το έτος 2010. Η επίδραση των περικοπών στον προϋπολογισμό επηρέασε την ιδιωτική κατανάλωση η οποία γνώρισε ετήσια πτώση της τάξης του 8% κατά το τελευταίο τετράμηνο του 2010. Οι μισθοί και οι συντάξεις στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα μειώθηκαν, ενώ η αύξηση των άμεσων και έμμεσων φόρων οδήγησε σε σημαντική μείωση του εισοδήματος των ελληνικών νοικοκυριών. Το κατά κεφαλήν εισόδημα μειώθηκε κατά 10% σε πραγματικά μεγέθη, με τις μειώσεις να είναι περισσότερο αισθητές στον δημόσιο τομέα. Στον ιδιωτικό τομέα, συμφωνήθηκε το 2010 «πάγωμα» του κατώτατου μισθού μέχρι τα μέσα του 2011, ενώ η δραματική κατάσταση που επικράτησε στην αγορά εργασίας εξαιτίας της υψηλής ανεργίας, αλλά και μιας σειράς από μη ευνοϊκές για τους εργαζόμενους μεταρρυθμίσεων, πίεσε περαιτέρω τους μισθούς προς τα κάτω. Για τους νέους εργαζόμενους ο κατώτατος μισθός μειώθηκε επιπλέον, όπως και το εργοδοτικό αντίτιμο για την υπερωριακή απασχόληση. Παράλληλα, εισήχθησαν νέοι κανόνες για διαπραγματεύσεις σε επίπεδο επιχείρησης, κάτι που όπως ήταν αναμενόμενο οδήγησε σε αρνητικές μισθολογικές μεταβολές.

¹³ Γιώργος Ρωμαίος. Η Ελλάδα των Δανείων και των Χρεοκοπιών. Σελ 381 Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα 2012

Η δημόσια κατανάλωση μειώθηκε, όπως και οι κεφαλαιουχικές επενδύσεις. Παράλληλα, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, ο δανεισμός των επιχειρήσεων κατέστη δυσχερέστερος. Η αγορά ακινήτων γνώρισε επίσης καθίζηση, όπως διαφάνηκε από την μείωση του αριθμού έκδοσης νέων οικοδομικών αδειών. Το απόθεμα απούλητων ακινήτων υπολογίστηκε σε 70.000 νεόδμητα σπίτια κατά το έτος 2010. Το παραπάνω μπορεί να εξηγηθεί αν σκεφτούμε το δυσμενέστατο οικονομικό κλίμα, την έλλειψη παροχής δανεισμού, και την υψηλή φορολογία που επιβλήθηκε στην ακίνητη περιουσία.

Η μείωση του μισθολογικού κόστους για τις εγχώριες επιχειρήσεις, ευνόησε την διεθνή ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα από το 2010 και μετά να παρατηρηθεί μια αύξηση των εξαγωγών. Η αύξηση αυτή, σε συνδυασμό με την μείωση των εισαγωγών εξαιτίας της πτώσης της εγχώριας ζήτησης, βελτίωσε όπως είναι προφανές το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σημείωσε πτώση από 11% του ΑΕΠ το 2009, σε 10,4% του ΑΕΠ κατά το έτος 2010.

Η βαθιά οικονομική κρίση κατά την περίοδο 2009 έως 2014 οδήγησε σε ποσοστά ανεργίας της τάξης του 14,9% κατά το έτος 2011, αυξημένο κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες από το προηγούμενο έτος, ενώ η μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων κατά 2% το 2010 συνεχίστηκε ως τάση και τα επόμενα έτη, εφόσον συμφωνήθηκε ο κανόνας που προέβλεπε την αντικατάσταση ενός δημοσίου υπαλλήλου για κάθε 10 που θα συνταξιοδοτούνταν. Από τα έτη 2012 έως 2015 υιοθετήθηκε το μέτρο πρόσληψης ενός δημοσίου υπαλλήλου για κάθε 5 που θα συνταξιοδοτούνταν. Παράλληλα, μειώθηκε ο αριθμός των συμβάσεων ορισμένου χρόνου του δημοσίου, κατά 50% το 2011 και 10% για τα επόμενα έτη της υπό εξέταση περιόδου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος, το προσωπικό στον δημόσιο τομέα, μειώθηκε κατά 3% στον δημόσιο τομέα κατά το έτος 2010, ενώ η απομειωτική τάση συνεχίστηκε από το 2009 έως το 2013, με την πτώση του αριθμού του προσωπικού στον δημόσιο τομέα να αγγίζει το 17%, δηλαδή περίπου 135.000 θέσεις εργασίας. Κατά το έτος 2011, η κυβέρνηση αποφάσισε να αυξήσει τις ώρες εργασίας στον δημόσιο τομέα, από 37½ σε 40 ώρες, σε μια προσπάθεια εξίσωσης του ωραρίου εργασίας των δημοσίων υπαλλήλων με τις ώρες εργασίας στον ιδιωτικό τομέα. Παράλληλα, το 2010, η ελληνική κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να μειώσει το μισθολογικό κόστος του δημόσιου τομέα μείωσε κατά 8 ποσοστιαίες μονάδες τον μισθό των δημοσίων υπαλλήλων, με επιπλέον μειώσεις της τάξης του 4% να επιβάλλονται τα επόμενα δύο έτη.

Από την άλλη μεριά, η πτώση των μισθών και της εγχώριας ζήτησης οδήγησε σε πτώση του πληθωρισμού κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η πτώση του ΑΕΠ συνεχίστηκε και το 2011 σε ποσοστό 5,5% του ΑΕΠ, ενώ οι συνθήκες στην αγορά εργασίας συνέχισαν να είναι δυσμενείς, με ποσοστό ανεργίας που κυμάνθηκε στο 16% το έτος 2012. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κυμάνθηκε στο 7% κατά το έτος 2012, λόγω της αύξησης των εξαγωγών, της θετικής συμβολής του τουρισμού και της ναυτιλίας, και της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας.

Οι χρηματοδοτικές δυνατότητες των ελληνικών τραπεζών δέχτηκαν επίσης ένα καίριο πλήγμα, όταν τους απαγορεύτηκε η πρόσβαση στις διεθνείς κεφαλαιαγορές στο τέλος του έτους 2009. Οι συνεχόμενες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας,

συμπαρέσυραν σε υποβάθμιση και τα ελληνικά τραπεζικά ιδρύματα, οι οποίες κατά την υπό εξέταση περίοδο αντιμετώπισαν αυξανόμενα ασφάλιστρα κινδύνου. Από το τέλος του 2009 οι ελληνικές τράπεζες τέθηκαν αντιμέτωπες και με δραματική πτώση των καταθέσεων, η οποία έφτασε το 2011 να ανέρχεται σε ποσό της τάξεως των 36,7 δισεκατομμυρίων ευρώ. Η πτώση των καταθέσεων είχε ως γεννεσιουργό αιτία τόσο την απαισιοδοξία από πλευράς των καταθετών σχετικά με την επιβίωση των ελληνικών τραπεζικών ιδρυμάτων, όσο και από την πλευρά της μείωσης των αποταμιεύσεων εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας καθεαυτής. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, οι ελληνικές τράπεζες βασίζονταν κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε, στο Ευρωσύστημα προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες τους σε ρευστότητα.

Παράλληλα, σύμφωνα με τις επιταγές τις Τρόικας, εκκινήσε στην Ελλάδα ένα ευρύ πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και εκποίησης δημόσιας περιουσίας. Το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ) συστάθηκε την 1.7.2011 με τον ν. 3986/2011, με μετοχικό κεφάλαιο τριάντα εκατομμύρια ευρώ και μοναδικό μέτοχο το υπουργείο Οικονομικών. Αποκλειστικός σκοπός του Ταμείου ήταν η αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων της ιδιωτικής περιουσίας του Δημοσίου, καθώς και περιουσιακών στοιχείων των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου ή των δημοσίων επιχειρήσεων των οποίων το μετοχικό κεφάλαιο ανήκει εξ ολοκλήρου, άμεσα ή έμμεσα, στο Δημόσιο ή σε ΝΠΔΔ. Η μέθοδος αξιοποίησης θα πρέπει να είναι σύμφωνη με τις επικρατούσες συνθήκες της αγοράς και με εγγυήσεις πλήρους διαφάνειας, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι των εσόδων για την αποπληρωμή του δημοσίου χρέους της χώρας, όπως αναφέρεται στο ιδρυτικό του νόμο. Σταδιακά, την περίοδο 2011- 2014 μεταφέρθηκαν στο ΤΑΙΠΕΔ δημόσιες επιχειρήσεις (π.χ. ΟΠΑΠ, Δημόσια Επιχείρηση Φυσικού Αερίου, Ελληνικά Ταχυδρομεία και Ελληνικά Πετρέλαια), δημόσιες υποδομές (π.χ. αυτοκινητόδρομοι, ΔΕΗ, ΕΥΔΑΠ, ΕΥΑΘ, ΟΛΠ, ΟΛΘ, περιφερειακά λιμάνια και αεροδρόμια, η ΤΡΑΙΝΟΣΕ, μικρά λιμάνια και μαρίνες) και ακίνητα (π.χ. κυβερνητικά κτίρια, πρεσβείες του εξωτερικού, ξενοδοχεία, δημόσιες εκτάσεις). Το πρόγραμμα αναμενόταν να φέρει στα δημόσια ταμεία ένα ποσό κοντά στα 7 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ για την περίοδο 2011 με 2013 το πρόγραμμα των ιδιωτικοποιήσεων ενισχύθηκε και επιταχύνθηκε περαιτέρω, με αποτέλεσμα ο στόχος της κυβέρνησης τον Μάρτιο του 2011 να ανέλθει σε έσοδα 15 δισεκατομμυρίων ευρώ, σύμφωνα με τα στοιχεία του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. Ακόμα, ο στόχος για το 2015 εκτοξεύτηκε στα 50 δισεκατομμύρια ευρώ, που αναλογούν στο 15% του ακαθάριστου χρέους της χώρας. Το πρόγραμμα των ιδιωτικοποιήσεων που ψηφίστηκε από το ελληνικό κοινοβούλιο, οδήγησε στην πώληση των συμμετοχών του δημοσίου σε μια σειρά από, μέχρι τότε, δημόσιους οργανισμούς, όπως, μεταξύ άλλων, ο Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος, αλλά και των λιμένων του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης. Όπως προαναφέραμε, ο στόχος ήταν τα έσοδα να φθάσουν αθροιστικά τα 50 δισεκατομμύρια ευρώ το έτος 2015, με τα σχέδια να περιλαμβάνουν πώληση ακινήτων, αδειών τυχερών παιγνίων καθώς και άλλων τομέων της αγοράς όπου το κράτος κατείχε το μονοπώλιο, πώληση μετοχών σε εισηγμένες και μη εταιρείες στη μετοχική σύνθεση των οποίων συμμετείχε το ελληνικό δημόσιο, καθώς και πώληση υποδομών όπως αεροδρόμια, λιμάνια, αυτοκινητόδρομοι.

Το πρόγραμμα δημοσιονομικής και οικονομικής προσαρμογής που επιβλήθηκε από την Τρόικα, έδινε επίσης μεγάλη έμφαση στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Η αύξηση των φορολογικών εσόδων, θα καθιστούσε εφικτή την μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού στον στόχο του 1% του ΑΕΠ μέχρι το έτος 2015. Προκειμένου το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού να μειωθεί κατά περίπου 5 ποσοστιαίες μονάδες, η κυβέρνηση ανέλαβε κατά το έτος 2010 την υποχρέωση να λάβει μέτρα όπως αύξηση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας, αύξηση του φόρου επί της ακίνητης περιουσίας, αύξηση στον φόρο επιτηδεύματος, καθώς και αυξήσεις στους φόρους μεταβίβασης και φόρους κληρονομιάς. Μια σειρά από μεταρρυθμίσεις κατά τα έτη 2010 και 2011 βελτίωσαν τις προοπτικές είσπραξης των φόρων καθώς απλοποιήθηκε το φορολογικό σύστημα και εισήχθησαν μέτρα καταπολέμησης της φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής. Πολύ σημαντικό μέτρο προς την παραπάνω κατεύθυνση αποτέλεσε η επιβολή μιας ενιαίας κλίμακας φορολόγησης η οποία θα εφαρμόζεται στις περισσότερες εισοδηματικές πηγές συμπεριλαμβανομένων και των μερισμάτων από μετοχές, καθώς και η διεύρυνση της φορολογικής βάσης.

Επίσης, καταργήθηκαν ορισμένες εκπτώσεις φόρου, ενώ ελήφθησαν μέτρα προκειμένου να λαμβάνεται υπόψιν το βιοτικό επίπεδο κατά τον υπολογισμό του φορολογητέου εισοδήματος προκειμένου να καταπολεμηθεί η απόκρυψη εισοδημάτων από μέρους κυρίως των ελεύθερων επαγγελματιών. Στα μέσα του 2011 ελήφθησαν προς την ανωτέρω κατεύθυνση επιπλέον μέτρα διεύρυνσης της φορολογικής βάσης και μείωσης των εκπτώσεων φόρου. Για παράδειγμα, το αφορολόγητο όριο για την ακίνητη περιουσία μειώθηκε από 400.000 ευρώ σε 200.000 ευρώ, ενώ το εισοδηματικό αφορολόγητο μειώθηκε από 12.000 ευρώ σε 8.000 ευρώ, με εξαίρεση τους συνταξιούχους άνω των 65 ετών. Και τους νέους εργαζόμενους κάτω των 30 ετών. Επιπλέον, επιβλήθηκε για πρώτη φορά ΦΠΑ στις νομικές και συμβολαιογραφικές υπηρεσίες, ενώ σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί η μη καταβολή του ΦΠΑ, οι φορολογούμενοι υποχρεώθηκαν το 2011 να προσκομίσουν τις αποδείξεις από τις αγορές αγαθών και υπηρεσιών προκειμένου να «πιάσουν» το αφορολόγητο όριο των 12.000 ευρώ. Όπως προαναφέρθηκε, ο φόρος ακίνητης περιουσίας αυξήθηκε, όπως και ο φόρος κληρονομιάς, ενώ η εξαίρεση της πρώτης κατοικίας από την φορολόγηση καταργήθηκε.

Στον τομέα της πολιτικής, όπως επισημάνθηκε από διάφορους ερευνητές, η οικονομική κρίση ήταν αναμενόμενο να επηρεάσει πολυεπίπεδα το πολιτικό σκηνικό, και την πολιτική σταθερότητα, καθώς η πλειοψηφία των πολιτών έχασε την εμπιστοσύνη της στα πολιτικά κόμματα, γεγονός που ευνοεί κυρίως κόμματα με ακροδεξιές και εξτρεμιστικές ατζέντες¹⁴. Η οικονομική κρίση επέτρεψε σε λαϊκίζοντες πολιτικούς να επιτύχουν την είσοδο τους στο κοινοβούλιο, καθώς οι έλληνες ψηφοφόροι, νιώθοντας προδομένοι από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, και απογοητευμένοι από την πορεία της οικονομίας και τα μέτρα λιτότητας, έχασαν την πίστη τους στους κοινοβουλευτικούς πολιτικούς θεσμούς που βρίσκονταν τις τελευταίες δεκαετίες στο προσκήνιο.

Στην Ελλάδα, για μια σειρά από δεκαετίες μετά την πτώση της χούντας το 1974, επικράτησε ο λεγόμενος δικομματισμός, με ισχυρές μονοκομματικές κυβερνήσεις του

¹⁴ Γ. Μαρής, «Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία στην Ελλάδα», Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021, σελ. 238

σοσιαλιστικού Πα.Σο.Κ. και της φιλελεύθερης Νέας Δημοκρατίας, όπως τα δύο αυτά κόμματα προτιμούν να αυτοπροσδιορίζονται. Σε αυτή την κατάσταση συνέβαλε και η αρχή της ενισχυμένης αναλογικής, σύμφωνα με την οποία το κόμμα που επικρατούσε στις εθνικές εκλογικές αναμετρήσεις ελάμβανε επιπλέον 50 έδρες από τις 300 συνολικά στο ελληνικό κοινοβούλιο. Στις βουλευτικές εκλογές του 2012, η πολιτική αστάθεια εξαιτίας της αδυναμίας των παραδοσιακών πολιτικών δυνάμεων να επικοινωνήσουν την ανάγκη συστράτευσης για την αποδοχή και εφαρμογή των μέτρων που θα οδηγούσαν στην επιστροφή σε μια απαραίτητη δημοσιονομική πειθαρχία, και η αυξανόμενη λαϊκή δυσαρέσκεια για τα μέτρα σκληρής λιτότητας η οποία εκφράστηκε μέσα από ριζοσπαστικότερης ή και ακροδεξιές ιδεολογίας νεοσυσταθέντα ή προϋπάρχοντα κόμματα, οδήγησαν το μέχρι τότε σταθερό και με συνέπεια επαναλαμβανόμενο πολιτικό σκηνικό της εναλλαγής των δύο μεγάλων κομμάτων στην εξουσία, σε κατακερματισμό.

Η συστράτευση του Πα.Σο.Κ με το Μνημόνιο και τα μέτρα λιτότητας που αυτό επέφερε στην ελληνική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της χώρας, οδήγησε μεγάλη μερίδα των μέχρι τότε ψηφοφόρων του να στραφούν σε πολιτικές δυνάμεις που εξέφραζαν την αντίθεση τους στην αναγκαιότητα της επιλογής της υπακοής στις επιταγές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Τον κατακερματισμό του πολιτικού σκηνικού επέτεινε και η πολιτικοποίηση του ζητήματος της εφαρμογής των συμφωνηθέντων μέτρων λιτότητας, αφού η κεντροδεξιά παράταξη της Νέας Δημοκρατίας εξεδήλωνε αρχικά την αντίθεση της στο πρόγραμμα που, σύμφωνα με το Μνημόνιο, η χώρα όφειλε να εφαρμόσει. Μετά την πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου το 2011, την εξουσία ανέλαβε κυβέρνηση τεχνοκρατών με επικεφαλής τον Λουκά Παπαδήμο, μια κυβέρνηση εθνικής ενότητας η οποία απολάμβανε και την στήριξη του Αντώνη Σαμαρά, αρχηγού του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας. Ενώ αρχικά ο Σαμαράς είχε υιοθετήσει αντιμνημονιακή ρητορική, μετά το δεύτερο Μνημόνιο αναγκάστηκε να αλλάξει άρδην την στάση του μετά από πιέσεις από τους δανειστές για επίδειξη υπευθυνότητας. Οι παλινωδίες των δύο μεγάλων κομμάτων, τα οποία θεωρήθηκαν από το εκλογικό σώμα ως υπέρμαχοι των Μνημονίων, έδωσαν την ευκαιρία στον Συ.ΡΙ.Ζα.. μια συμμαχία από μικρές αριστερές ριζοσπαστικές οργανώσεις, να καταφέρει το 2015 να κερδίσει τις βουλευτικές εκλογές. Από την άλλη μεριά, το εξτρεμιστικό, ρατσιστικό ακροδεξιό κόμμα της Χρυσής Αυγής, μέσω της αντιμνημονιακής και ξενοφοβικής ρητορικής του κατάφερε να γνωρίσει πρωτόγνωρη δημοσκοπική άνθηση, εκμεταλλευόμενο την απογοήτευση των ψηφοφόρων στα μεγάλα αστικά κέντρα, ειδικά σε περιοχές με υψηλή ανεργία, και μεγάλο αναλογικά αριθμό μεταναστών. Από ελάχιστο μεγαλύτερο ποσοστό του 0% στις εκλογές του 2009, ανέβηκε στο 7% στις εκλογές του 2012, πετυχαίνοντας την είσοδο 18 βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Η ατζέντα του ευρωσκεπτικισμού, ή του αντιευρωπαϊσμού, την οποία υιοθέτησαν τα καινοφανή λαϊκιστικά ελληνικά κόμματα, ειδικά κατά την περίοδο που εξετάζουμε στην παρούσα μελέτη, είναι ενδιαφέρουσα ως ψηφοθηρική προσέγγιση, ειδικότερα αν αναλογιστεί κανείς ότι η Ελλάδα ήταν μια χώρα με κατεξοχήν φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό. Μπορεί παρόλα αυτά να εξηγηθεί εύκολα, αν σκεφτούμε ότι οι έλληνες πολίτες εναντιώθηκαν στα μέτρα οικονομικής πολιτικής που επεβλήθησαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Από την άλλη μεριά, οι Ευρωπαίοι Εταίροι, τόσο λόγω της πολιτικής

αστάθειας, όσο και εξαιτίας της αδυναμίας συνεννόησης και συστράτευσης του ελληνικού πολιτικού κόσμου σε μια προσπάθεια εφαρμογής των οικονομικών εκείνων πολιτικών αλλά και των πολιτικών μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν την χώρα στην έξοδο από την οικονομική κρίση, έπαψαν να θεωρούν την έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη ως ένα απαγορευμένο ενδεχόμενο. Στο σημείο εκείνο, η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας έγινε προαπαιτούμενο για την παραμονή της Ελλάδας ως χώρα-μέλος στην Ευρωζώνη. Για την κυβέρνηση του Συ.ΡΙ.Ζα. αυτό κατέστη ζήτημα-αγκάθι, καθώς η αντιμνημονιακή ρητορική δεν μπορούσε να συνάδει με την αναγκαία, εξαιτίας της δεινής κατάστασης στην οποία είχαν περιέλθει τα δημόσια ταμεία, χρηματοδότηση από το ΔΝΤ και την ΕΕ. Η αντίφαση αυτή, οδήγησε στην εθνική παλινωδία του δημοψηφίσματος του 2015 περί της αποδοχής ή όχι των όρων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

2.2 Οι κοινωνικές συνέπειες

Η πρώτη εξαιρετικά σημαντική συνέπεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, κατά την περίοδο που εξετάζουμε είναι η απότομη αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Η κατακόρυφη άνοδος του ποσοστού ανεργίας από το 6,6% κατά το έτος 2008, στο 27,5% το έτος 2013, οδήγησε ένα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού προς την δεξαμενή της ανεργίας, και συνεπακόλουθα εξώθησε μέρος του κοινωνικού συνόλου στα όρια της φτώχειας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, από την αυξητική τάση του ποσοστού ανεργίας δεν ξέφυγε ούτε ο δημόσιος τομέας της χώρας, αφού ο αριθμός των εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα κατήλθε από τις 768.000 στις 686.600 στην περίοδο από το 2010 μέχρι το 2013. Παρόλα αυτά, είναι καθίσταται σαφές από τις δημοσιευμένες στατιστικές ότι το μεγαλύτερο πλήγμα στο ποσοστό απασχόλησης δέχτηκε ο ιδιωτικός τομέας, και ιδίως ο κλάδος της χονδρικής και λιανικής πώλησης, ο κατασκευαστικός κλάδος, και ο κλάδος της βιομηχανίας εν γένει. Η ραγδαία επιδείνωση στο ποσοστό απασχόλησης οδήγησε στην πτώση του εισοδήματος των ελληνικών νοικοκυρών κατά το 1/3, στην χρονική περίοδο από το 2007 έως το 2012, πτώση τέσσερις φορές μεγαλύτερη από το μέσο όρο της απομείωσης των εισοδημάτων στην Ευρωζώνη.

Η κατάσταση κατέστη δραματικότερη αν αναλογιστεί κανείς ότι το κοινωνικό κράτος, το κοινωνικό δίκτυο προστασίας στην Ελλάδα, δεν ήταν σε καμία περίπτωση έτοιμο να αντιμετωπίσει την βαθύτατη οικονομική κρίση. Το ύψος των μεταβιβαστικών πληρωμών και κοινωνικών παροχών, ειδικά στο τομέα των παροχών υγείας και κοινωνικής προστασίας έπεσε από το 30% στο 14% της κυβερνητικής δαπάνης, αφήνοντας τα φτωχότερα νοικοκυριά χωρίς την δέουσα υποστήριξη σε μια εξαιρετικά δύσκολη χρονική συγκυρία.

Πίνακας Μεταβολής Μέσου Διαθέσιμου Εισοδήματος Ανα Φύλο και Ηλικία (2003 - 2014)

	Εισοδηματική μεταβολή (%)		
	2003-2009	2009-2014	2003-2014
Φύλο			
Άνδρες	+13,9	-41,9	-33,8
Γυναίκες	+14,8	-41,6	-32,9
Ηλικία			
17 και κάτω	+8	-42,5	-37,8
18-29	+12,9	-44,8	-37,7
30-44	+8,6	-42,3	-37,4
45-64	+21,5	-44,6	-32,7
65 και πάνω	+19,5	-33,5	-20,5
Σύνολο	+13,8	-41,7	-33,7

Πηγή: Ανάλυση των διαστρωματικών μικροδεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC).

Σημειώσεις: Το μέσο διαθέσιμο εισόδημα είναι «ισοδύναμο» (βλ. υποσημείωση 4), υπολογίζεται σε ατομική βάση, και είναι αποπληθωρισμένο (σε σταθερές τιμές 2016). Με άλλα λόγια, αύξηση κατά 6,2% του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος των παιδιών (ηλικίας έως και 17 ετών) την περίοδο 2003-2009 σημαίνει αύξηση κατά 6,2% του μέσου διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών με παιδιά, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στο μέγεθος και στη σύνθεσή τους.

Αλλά και όσοι εργαζόμενοι κατάφεραν να διατηρήσουν την θέση εργασίας τους, ήρθαν αντιμέτωποι με σημαντικές μειώσεις μισθών. Τα ελληνικά νοικοκυριά βρέθηκαν σε μια πρωτόγνωρη κατάσταση, όπου το ποσοστό των οικονομικών δρώντων οι οποίοι δεν μπορούσαν να καλύψουν βασικές ανάγκες, όπως η τροφή και η ένδυση, διπλασιάστηκε. Αποτέλεσμα της χειροτέρευσης των συνθηκών στην αγορά εργασίας, τόσο ως προοπτική εξεύρεσης εργασίας όσο και ως προς το ύψος του μισθού, ήταν να διπλασιαστεί το ποσοστό των νέων που αναζήτησαν εργασία στις χώρες του εξωτερικού, κάτι που αναμένεται να επιδεινώσει μελλοντικά τόσο την οικονομική μεγέθυνση, εφόσον ομιλούμε για μορφωμένους εργαζόμενους σε παραγωγική ηλικία, όσο και την κατάσταση του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος. Όσα είχε επιτύχει η χώρα αναφορικά στον τομέα της κοινωνικής ευημερίας, εξαιτίας των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης της προ-κρίσης δεκαετίας, όπως τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας, το υψηλό ποσοστό του πληθυσμού με εκπαίδευση τριτοβάθμιας βαθμίδας, η βελτίωση του επιπέδου παροχών υγείας, η χαμηλή βρεφική θνησιμότητα, τέθηκαν ξαφνικά εν αμφιβόλω.

Πίνακας Οι Μεταβολές Στην Απασχόληση (2008-2016)

	2008	2016	Διαφορά	%
Φύλο				
Άνδρες	2.275.517	1.685.040	-590.477	-26%
Γυναίκες	1.482.960	1.219.329	-263.631	-18%
Ηλικία				
29 και κάτω	697.044	351.651	-345.393	-50%
30-44	1.646.501	1.275.670	-370.831	-23%
45-64	1.339.605	1.224.506	-115.099	-9%
65 και πάνω	75.328	52.540	-22.788	-30%
Μορφωτικό επίπεδο				
Δημοτικό ή λιγότερο	749.057	352.040	-397.017	-53%
Γυμνάσιο	413.684	266.392	-147.292	-36%
Λύκειο	1.236.399	983.406	-252.993	-20%
Μεταλυκειακή	344.782	269.939	-74.843	-22%
Πτυχίο ΑΕΙ	933.374	901.172	-32.202	-3%
Μεταπτυχιακό	81.181	127.486	46.305	+57%
Καθεστώς απασχόλησης				
Μισθωτοί	2.653.748	2.005.283	-648.465	-24%
Αυτοαπασχολούμενοι	1.104.729	899.085	-205.644	-19%
Κλάδος οικονομίας				
Γεωργία, αλιεία, ορυχεία	436.877	395.943	-40.934	-9%
Βιομηχανία, ηλεκτρισμός, ύδρευση	499.781	311.921	-187.860	-38%
Οικοδομή, κατασκευές	327.627	120.194	-207.433	-63%
Δημόσια διοίκηση	62.739	61.792	-947	-2%
Εκπαίδευση, υγεία	579.958	517.465	-62.493	-11%
Άλλες υπηρεσίες	1.711.355	1.408.328	-303.027	-18%
Μέγεθος επιχείρησης				
1-10	1.271.835	837.960	-433.875	-34%
11-50	659.818	522.237	-137.581	-21%
50+	722.868	646.984	-75.884	-10%
Σύνολο	3.758.477	2.904.368	-854.109	-23%

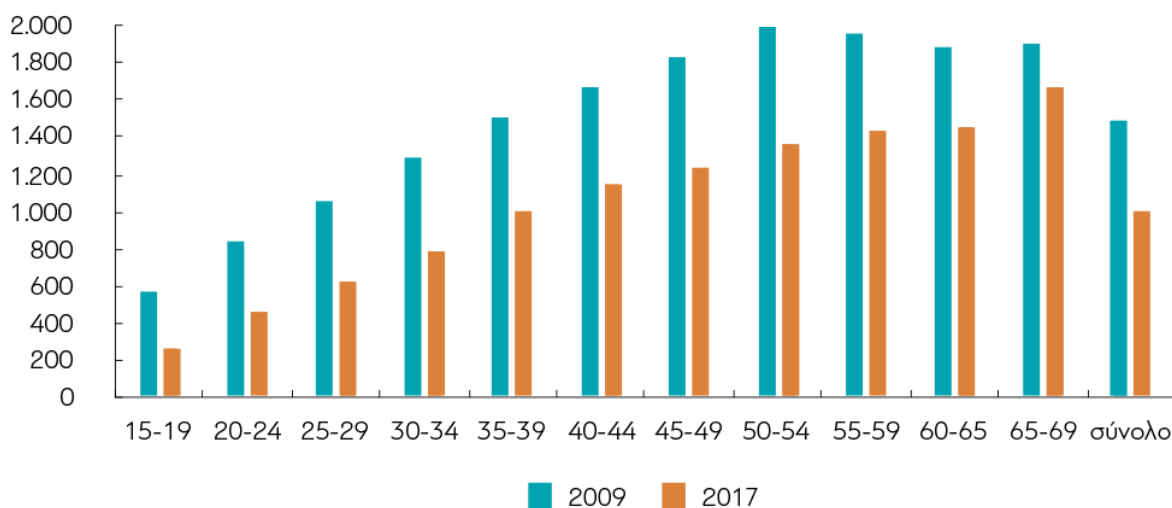
Πηγή: Ανάλυση των μικροδεδομένων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (LFS).

Σημειώσεις: Τα στοιχεία αφορούν το β' τρίμηνο κάθε έτους.

Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και η μείωση του εισοδήματος από την εργασία, δυσχέρανε την δυνατότητα των ελληνικών νοικοκυριών να ανταποκριθούν στην κάλυψη των εξόδων στέγασης. Σύμφωνα με την Eurostat κατά την περίοδο 2008 έως 2011 ο αριθμός των νοικοκυριών που αδυνατούσε να καλύψει τις πληρωμές του στεγαστικού δανείου ή του ενοικίου, διπλασιάστηκε. Ειδικότερα, το ποσοστό των φτωχότερων νοικοκυριών με τέκνα, που αδυνατούσε να αποπληρώσει ληξιπρόθεσμες οφειλές που αφορούσαν την κατοικία του, έφτασε το 30%, όταν ο ευρωπαϊκός μέσος όρος κυμαινόταν στο 12,5%. Σύμφωνα με

εκτιμήσεις, το ποσοστό των αστέγων αυξήθηκε κατά 20% έως 25% κατά την περίοδο από το 2009 έως το 2011, παρά την έλλειψη επίσημης καταμέτρησης, ενώ η αυξητική τάση επιβεβαιώνεται από την αύξηση της ζήτησης για τροφή σε συσσίτια και χώρους θρησκευτικής λατρείας.¹⁵

Διάγραμμα Εξέλιξη Μέσου Μηνιαίου Μισθού Ανά Ηλικιακή Ομάδα: Άνδρες (2009-2017)

Πηγή: Μηνιαία στοιχεία απασχόλησης ΙΚΑ/ΕΦΚΑ (Πίνακας IV.11).

Σημειώσεις: Τα ποσά είναι μέσες μηνιαίες αποδοχές ανά ηλικιακή ομάδα, τον Δεκέμβριο 2009 και τον Δεκέμβριο 2017, σε σταθερές τιμές Δεκεμβρίου 2017.

Μια σειρά από μέτρα που ελήφθησαν προκειμένου η χώρα να δύναται να εγγυηθεί την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού της συστήματος κατά την περίοδο που εξετάζουμε, οδήγησαν στην καθολική μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών προγραμμάτων στην Ελλάδα. Μια από τις άμεσες συνέπειες των μέτρων αυτών ήταν η αύξηση των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης για αρκετές κατηγορίες εργαζομένων, στα 67 έτη για τους άντρες και στα 65 έτη για τις γυναίκες. Ταυτόχρονα, επεβλήθησαν μειώσεις στα εφάπαξ των συνταξιούχων, αλλά και επιπλέον μειώσεις της τάξης του 20% έως 40% (ανάλογα με την ηλικία και το ύψος της σύνταξης του δικαιούχου) για τις κύριες συντάξεις που ξεπερνούν ένα συγκεκριμένο ποσό, και μειώσεις 10% έως 20% στις επικουρικές συντάξεις ανάλογα με το ύψος της επικουρικής σύνταξης. Η θέσπιση του θεσμού του κοινωνικού μερίσματος, επιβάρυνε ακόμα περισσότερο τις «αψηλές» κύριες αλλά και τις επικουρικές συντάξεις τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα σε ένα ποσοστό από 6% έως 10%. Επίσης, το 2013 καταργήθηκαν πλήρως για τους συνταξιούχους τα δώρα Πάσχα και Χριστουγέννων. Δεδομένου ότι οι συνταξιούχοι αποτελούν αντικειμενικά μια ευπαθή ομάδα του πληθυσμού, με την έννοια ότι βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία, και βρίσκονται αντιμέτωποι με μείωση του εισοδήματός τους βγαίνοντας σε σύνταξη, ο κίνδυνος της φτώχειας που αντιμετώπισαν στην χώρα μας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ήταν αυξημένος. Θα πρέπει παρόλα αυτά να

¹⁵ OECD Economic Surveys, Greece, November 2013

σημειώσουμε ότι οι μειώσεις των συντάξεων αφορούσαν συνάξεις άνω των 1.000 ευρώ, και ότι το 67,5% των συνταξιούχων με συντάξεις έως το ποσό των 1.000 ευρώ δεν επηρεάστηκαν.

Η πρόσβαση σε δομές υγείας, και παροχή ιατρικής φροντίδας δέχθηκε επίσης ένα δυνατό πλήγμα, καθώς ένα μεγάλο μέρος του φτωχότερου πληθυσμού δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες του σε ανάγκες νοσηλείας ή ιατρικής περίθαλψης εξαιτίας του αυξημένου κόστους. Ταυτόχρονα, ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού κατέστη ανασφάλιστο, με το 10% του συνολικού πληθυσμού της χώρας να μην δικαιούται ιατρική ασφάλιση, μεταξύ των οποίων οι μακροχρόνια άνεργοι και οι αυτοαπασχολούμενοι με ληξιπρόθεσμες οφειλές στα ασφαλιστικά τους ταμεία.

Κατά την περίοδο πριν την οικονομική κρίση, το ελληνικό κράτος παρείχε ασφάλιση και πρόσβαση σε ιατρική φροντίδα σε ολόκληρο τον πληθυσμό, ενώ το κράτος συνεισέφερε ένα μέρος από τα συνταγογραφούμενα φάρμακα των ελλήνων ασθενών. Και αν για αρκετούς ερευνητές υπήρχε και προ κρίσης η ανάγκη μεταρρύθμισης των υπηρεσιών υγείας στην χώρα, η κρίση έδρασε σαν καταλύτης. Δημιουργήθηκε το 2011 ο ΕΟΠΥΥ, ο Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας, συγχωνευώντας σε έναν μοναδικό φορέα τους τα κύρια ταμεία της υγειονομικής ασφάλισης των πολιτών (ΙΚΑ, ΟΑΕΕ, ΟΠΑΔ, ΟΓΑ και Κοινής Ωφέλειας-Ιδιωτικών Τραπεζών), ενώ εισήχθησαν χρεώσεις σε μια σειρά από ιατρικές υπηρεσίες, στα πλαίσια του οικονομικού εξορθολογισμού του συστήματος υγείας, γεγονός που επιβάρυνε περαιτέρω τα ελληνικά νοικοκυριά, και ταυτόχρονα καθιερώθηκε η υποχρέωση των ιατρών να συνταγογραφούν γενόσημα φάρμακα, εξαιτίας της μειωμένης τιμής τους, με το ελληνικό κράτος να παρεμβαίνει και να ορίζει την ανώτατη για αυτού του είδους φάρμακα τιμή.

Θα πρέπει να γίνει σαφές σε αυτό το σημείο, ότι οι κοινωνικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης δεν προέκυψαν μόνο από την κρίση καθαυτή, αλλά και από τις πολιτικές λιτότητας και τις οικονομικές πολιτικές που ελήφθησαν προκειμένου η χώρα να βελτιώσει τα δημοσιονομικά της ελλείμματα. Ο συνδυασμός της μείωσης της απασχόλησης, και των μέτρων που αύξησαν τους φορολογικούς συντελεστές και μείωσαν τις συντάξεις και τα κοινωνικά επιδόματα, οδήγησαν σε δραματική μείωση των εισοδημάτων των νοικοκυριών.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, η κατάσταση μεταβλήθηκε επί το χείρον, δεδομένης της απαίτησης της Τρόικας για μείωση των δαπανών στον τομέα της εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα παρατηρήθηκαν κατά την χρονική περίοδο που εξετάζουμε συγχωνεύσεις εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ο αριθμός των δημοτικών σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μειώθηκε από 6.431 σε 4.716 από το έτος 1998 έως το 2012, με 780 σχολεία να παύουν την λειτουργία τους ακριβώς κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, με ακόμα 231 σχολικές μονάδες να κλείνουν το έτος 2014. Πέρα από το γεγονός της μείωσης των σχολικών μονάδων μέσω συγχωνεύσεων, γεγονός που αναπόφευκτα οδήγησε σε τμήματα σχολικών τάξεων με υπεράριθμους μαθητές, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές είδαν τους μισθούς τους να μειώνονται σημαντικά, τις συντάξεις του κλάδου να μειώνονται, και να «παγώνουν» οι σχεδιαζόμενες προσλήψεις. Επίσης, ο θεσμός του σχολικού φύλακα εγκαταλήφθηκε στην χώρα, σε μια προσπάθεια να μειωθεί το μισθολογικό κόστος, ενώ οι μειώσεις στους σχολικούς

προϋπολογισμούς έθεσαν εν αμφιβόλω ακόμα και την παροχή θέρμανσης εντός των σχολικών αιθουσών, μιας βασικής ανθρώπινης ανάγκης. Τα ανωτέρω, συνδυαστικά και αθροιστικά, επέδρασαν διαβρωτικά στην δυνατότητα του κράτος να προσφέρει το επίπεδο εκπαίδευσης που απαιτεί μια σύγχρονη οικονομία και κοινωνία προκειμένου να δρέψει μελλοντικά τους καρπούς από την επένδυση στην μόρφωση της ελληνικής νεολαίας. Μια σειρά από τρομερά σημαντικές αποφάσεις των νέων ανθρώπων, όπως ο επαγγελματική τους προσανατολισμός, η ιδεολογική τους κατεύθυνση, και η λήψη των απαραίτητων εφοδίων και θεμελίων που θα στηρίξει την απορρόφηση γνώσεων καθόλη την διάρκεια της ζωής τους, εξαρτάται από το επίπεδο της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα όμως, κατά το 2014, υπολογίζεται ότι το κενό σε δασκάλους και καθηγητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έφτανε τις 12.000, εξαιτίας της έλλειψης πόρων για την παιδεία.

2.3 Οι μελλοντικές προοπτικές

Το ζήτημα που θα μας απασχολήσει στον παρόν κομμάτι της παρούσας μελέτης είναι η επιτυχία ή όχι της Ελλάδας να καταφέρει στα χρόνια που μεσολάβησαν από το 2009 μέχρι σήμερα να ξεπεράσει τον σκόπελο της οικονομικής κρίσης. Η χώρα κατάφερε, παρά την βαθύτατη ύφεση της περιόδου 2009-2014, να επιτύχει αύξηση του ΑΕΠ της κατά τα έτη 2017-2019¹⁶. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναθεώρησε προς τα πάνω τις προβλέψεις για την Ελλάδα για το 2021 στο 4,3% ενώ για το 2022 διατήρησε την ίδια πρόβλεψη στο 6%. Το ΔΝΤ προβλέπει μεγέθυνση 3,3% το 2021 και 5,4% το 2022. Επισημαίνεται ότι το ΔΝΤ αναθεώρησε καθοδικά την πρόβλεψή του για το 2021 (από 3,8%) και ανοδικά την πρόβλεψή του για το 2022 (από 5,0%) σε σχέση με την έκθεση του World Economic Outlook του Απριλίου του 2021. Από την πλευρά της κυβέρνησης, η πρόβλεψη για τον ρυθμό μεγέθυνσης του 2021 αναθεωρήθηκε από 3,6% σε 5,9%¹⁷.

Οι οικονομικές εξελίξεις στο πρώτο τρίμηνο του 2021 ήταν ενθαρρυντικές, ειδικά αν αναλογιστούμε το γεγονός ότι η πανδημία, εξαιτίας του COVID-19, και τα συνακόλουθα lockdowns, αποτέλεσαν τροχοπέδη ως προς την διατήρηση της θετικής πορείας που διέγραψαν οι βασικοί μακροοικονομικοί δείκτες κατά τα αμέσως προηγούμενα έτη. Η ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ στο πρώτο τρίμηνο του 2021 ήταν -2,3%, καταγράφοντας σαφώς ηπιότερη ύφεση από όλες τις προβλέψεις. Σύμφωνα με το Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους, οι σημαντικότερες μακροοικονομικές μεταβλητές κινήθηκαν σε θετική κατεύθυνση: η ανεργία παρέμεινε σταθερή, ο αποπληθωρισμός περιορίστηκε και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών βελτιώθηκε. Επίσης, αξιοσημείωτη επιτυχία είχε και η πρόσφατη έκδοση δεκαετούς ομολόγου, με το spread σε σχέση με το γερμανικό ομολόγο να μειώνεται κάτω από τις 100 μονάδες.

¹⁶ G. Maris, P. Sklias "The political economy of the Greek economic crisis", March 2021

¹⁷ Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, Έκθεση Β Τριμήνου 2021., Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021

Η Ελλάδα επέδειξε σημαντικά βήματα προόδου και σε ό,τι αφορά την οικονομική προσαρμογή, κυρίως εξαιτίας των μέτρων λιτότητας. Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) αυξήθηκε κατά 16,2% το δεύτερο τρίμηνο του 2021 σε ετήσια βάση (έναντι αύξησης κατά 14,3% στην Ευρωζώνη). Η οικονομική δραστηριότητα αυξήθηκε, ωθούμενη τόσο από την κατανάλωση όσο και από τις επενδύσεις και τις εξαγωγές. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση του ΑΕΠ οφείλεται κυρίως στην αύξηση των Εξαγωγών Αγαθών και Υπηρεσιών (22,6% συνολικά, 28,8% για υπηρεσίες και 17,1% για αγαθά), της Ιδιωτικής Κατανάλωσης (13,2%) και των Επενδύσεων (Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου 12,9%) ενώ σημαντική ήταν η άνοδος της Δημόσιας Κατανάλωσης (6,1%). Αντίθετα, αρνητική επίπτωση είχε η σημαντική αύξηση των Εισαγωγών Αγαθών και Υπηρεσιών (22,5%). Παρόλα αυτά η ανοδική πορεία της οικονομικής δραστηριότητας κατά τις πρόσφατες χρονικές περιόδους, αναμένεται να ανασχεθεί από την εξέλιξη της πανδημίας, καθώς και την αβεβαιότητα σχετικά με την υγειονομική επιτυχία της εκστρατείας του εμβολιασμού των πολιτών. Οι αρνητικές συνέπειες τον περιορισμών στις διεθνείς μετακινήσεις για τον τουρισμό, μεταφράζονται, εξαιτίας της σημασίας του για την διαμόρφωση του ΑΕΠ της χώρας αλλά και της απασχόλησης, σε καθοδικές πιέσεις σε αυτά τα βασικότερα μακροοικονομικά μεγέθη.

Επιπλέον, η άρση των έκτακτων επεκτατικών μέτρων στήριξης των επιχειρήσεων μέσω μεταβιβαστικών πληρωμών, προκειμένου αυτές να αντισταθμίσουν τις απώλειες που υπέστησαν στην διάρκεια της πανδημίας, αναμένεται να προκαλέσει δυσεπίλυτα προβλήματα σε ορισμένες από αυτές, κυρίως λόγω της απαξίωσης των κεφαλαιουχικών τους αποθεμάτων σε αυτή την πολύμηνη διακοπή της παραγωγικής διαδικασίας.

Το ποσοστό ανεργίας, ένας σημαντικότερος δείκτης που όπως είδαμε στην παρούσα μελέτη επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την οικονομική κρίση καθώς και από τα μέτρα λιτότητας που επεβλήθησαν από την Τρόικα, το δεύτερο τρίμηνο του 2021 διαμορφώθηκε στο 15,8%, μειωμένο σε ετήσια βάση σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2020 (16,7%), όσο και σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο (17,1%). Στην Ευρωζώνη, το ποσοστό ανεργίας το πρώτο τρίμηνο του 2021 διαμορφώθηκε στο 8,5%, αυξημένο κατά 0,9 ποσοστιαίες μονάδες σε ετήσια βάση και κατά 0,5 ποσοστιαίες μονάδες σε τριμηνιαία βάση. Σύμφωνα με τη Μηνιαία Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ, το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας τον Ιούλιο του 2021 διαμορφώθηκε σε 14,2% έναντι 16,8% τον ίδιο μήνα του προηγούμενου έτους και 15,0% τον Ιούνιο του 2021. Ο αριθμός των ανέργων τον Ιούλιο του 2021 ανήλθε σε 664.384 άτομα, μειωμένος κατά 108.058 άτομα σε σχέση με τον Ιούλιο του 2020 (μείωση 14,0%) και κατά 40.485 άτομα σε σχέση με τον Ιούνιο του 2021 (μείωση 5,7%).¹⁸

Αντίθετα, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε στο 180% του ΑΕΠ, και παραμένει σε αυτά τα επίπεδα κατά τα τελευταία οκτώ (8) χρόνια, σε αντιδιαστολή με τις επιδόσεις των υπόλοιπων περιφερειακών οικονομιών στον συγκεκριμένο δείκτη.¹⁹

¹⁸ Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, Έκθεση Β Τριμήνου 2021., Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021

¹⁹ G. Maris, P. Sklias "The political economy of the Greek economic crisis", March 2021

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως αναφέρει ο Γ. Μαρής στο βιβλίο του «Ο νομιζόμενος κόσμος της Ευρωπαϊκής Ένωσης» η ελληνική κρίση χρέους έγινε για πρώτη φορά επίσημα ένα πρόβλημα που αφορούσε καθολικά την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 8 Δεκεμβρίου του 2009. Από εκείνο το χρονικό σημείο και εφεξής, η συζήτηση περιστρεφόταν στον τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης αυτής²⁰.

Προκειμένου να φτάσει ο ερευνητής στα αίτια της ελληνικής οικονομικής κρίσης, θα πρέπει να εξετάσει την κάκιστη κυβερνητική μακροοικονομική διαχείριση δεκαετιών, τις υπερβολικές κρατικές δαπάνες, την αδυναμία ή την απροθυμία είσπραξης των αναλογούντων φόρων, την παρουσίαση ψευδών στατιστικών στοιχείων για τα βασικά μεγέθη της οικονομίας, την έλλειψη πολιτικής βούλησης για μεταρρυθμίσεις. Οι ταχύτετοι ρυθμοί ανάπτυξης κατά την δεκαετία που προηγήθηκε της κρίσης, τροφοδοτήθηκαν από την ιδιωτική κατανάλωση και τον δανεισμό, ενώ ταυτόχρονα οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν σε επίπεδα τα οποία ήταν αδύνατον να καλυφθούν από τα έσοδα του κράτους, γεγονός που διόγκωσε το δημόσιο χρέος.

Το πολιτικό σύστημα του δικομματισμού απέφυγε να πάρει τις σκληρές μεταρρυθμιστικές πολιτικοοικονομικές αποφάσεις προκειμένου το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας να καταστεί ένα μοντέλο επενδύσεων και ροπής προς την αποταμίευση, ενώ οι επιταγές και οι προειδοποιήσεις των ευρωπαϊκών θεσμών αντιμετωπίστηκαν με αδιαφορία, αλλά και χάλκευση των βασικότερων στατιστικών μακροοικονομικών μεγεθών. Όταν ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση το 2008, η κατάσταση επιδεινώθηκε δραματικά για οικονομίες εκτεθειμένες σε υψηλά χρέη, οι οποίες ήταν υποχρεωμένες να προσφεύγουν σε εξωτερικό δανεισμό προκειμένου να καλύπτουν τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες. Σε αυτό το δυσμενές πλαίσιο, η Ελλάδα ήταν πλέον αντιμέτωπη με δυσβάσταχτους όρους δανεισμού, καθώς οι αγορές και οι επενδυτές ανέμεναν όπως ήταν λογικό, υψηλότερα επιτόκια προκειμένου να αγοράσουν ομόλογα από μια περιφερειακή ευρωπαϊκή οικονομία που έδειχνε να κινείται στα όρια της χρεοκοπίας.

Παράλληλα, όπως είδαμε, το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν μέλος της ζώνης του Ευρώ, αποτέλεσε ένα επιπλέον βαρίδι που περιόρισε το εύρος των δημοσιονομικών και νομισματικών πολιτικών που θα μπορούσαν να ασκηθούν σε μακροοικονομικό επίπεδο προκειμένου η οικονομία να ανακάμψει, ή έστω να απορροφήσει κάποιες από τις δυσμενέστερες συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Φθάσαμε λοιπόν στο έτος 2010, οπότε η Ελλάδα υπέγραψε το 1^ο Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών, προκειμένου να δανειστεί από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση, και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Το πρώτο μνημόνιο ψηφίστηκε στις 6 Μαΐου του 2010, και προέβλεπε μεταξύ άλλων την κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού, την άυξηση του ΦΠΑ, την μείωση του κατώτατου μισθού, την αύξηση των

²⁰ Γ. Μαρής, «Ο νομιζόμενος κόσμος της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021, σελ. 65

ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης και μια σειρά από άλλα επώδυνα μέτρα. Συμπληρωματικά του 1^{ου} μνημονίου ψηφίστηκε στο ελληνικό κοινοβούλιο και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα που αφορούσε τα έτη 2012 έως 2015, και το οποίο προέβλεπε περαιτέρω αυξήσεις των φορολογικών συντελεστών και μέτρα απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Ακολούθησε το 2^ο Μνημόνιο το οποίο ψηφίστηκε στις 12 Φεβρουαρίου του 2012 και περιελάμβανε επώδυνα μέτρα όπως κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, άρση μονιμότητας σε ΔΕΚΟ και τράπεζες, περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών άμυνας και υγείας, αύξηση αντικειμενικών αξιών, μείωση του κατώτατου μισθού, κατάργηση χιλιάδων θέσεων εργασίας στον δημόσιο τομέα (15.000 θέσεις έως το 2015), κατάργηση φοροαπαλλαγών και κατάργηση μειωμένου ΦΠΑ στα νησιά. Εν τέλει, τον Αύγουστο του 2015 ψηφίστηκε το 3^ο Μνημόνιο και προέβλεπε μια σειρά ιδιωτικοποιήσεων και αξιοποίησης δημόσιας περιουσίας, αυξήσεις ασφαλιστικών εισφορών, και πλεονάσματα κρατικού προϋπολογισμού της τάξης του 3,5%.

Όπως εξετάσαμε και διαπιστώσαμε στην παρούσα μελέτη, τα μνημόνια έβαλαν την χώρα μας σε μια πορεία βίας και ξαφνικής οικονομικής προσαρμογής με απώτερο στόχο την αποφυγή της χρεοκοπίας. Στην διάρκεια αυτής της πορείας, έπεσε στο τραπέζι το, μέχρι τότε, θέμα-ταμπού, της εξόδου της Ελλάδας από την ζώνη του Ευρώ. Η ελληνική κοινωνία δοκιμάστηκε, με τις μειώσεις μισθών και συντάξεων να οδηγούν μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού κοντά στο όριο της φτώχειας. Ιδιαίτερα οι ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, όπως οι συνταξιούχοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι δικαιούχοι των επιδομάτων ανεργίας, οι άνεργοι, οι έχοντες ανάγκη ιατρικής φροντίδας, βρέθηκαν σε δυσχερέστατη θέση. Η αναποφασιστικότητα του πολιτικού κόσμου, οι παλινωδίες των κυβερνήσεων που, φοβούμενες το πολιτικό κόστος, καθυστέρησαν να εφαρμόσουν τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, και ο λαϊκισμός ορισμένων πολιτικών που παρά την τραγική κατάσταση των μακροοικονομικών δεικτών της χώρας στήριζαν προεκλογικές εκστρατείες στην λογική του «λεφτά υπάρχουν», οδήγησαν μεγάλη μερίδα των ψηφοφόρων σε μια άνευ προηγουμένου απογοήτευση, επιτρέποντας σε ρατσιστικά και ξενοφοβικά πολιτικά μορφώματα να αναδυθούν στην κοινοβουλευτική επιφάνεια.

Η χώρα λοιπόν εφάρμοσε τις αλλαγές που προέβλεπαν τα μνημόνια, προκειμένου τα επανέλθει στην οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση, να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές, να περιορίσει το δημόσιο χρέος, να μειώσει τις δημόσιες δαπάνες, και να αυξήσει τα φορολογικά έσοδα. Η «λύση» της επιστροφής στη δραχμή, θα μπορούσε ενδεχομένως μεσοπρόθεσμα να επιφέρει κάποια ισορροπία, εφόσον χωρίς τα μέτρα σκληρής λιτότητας θα μπορούσε ενδεχομένως η χώρα να μειώσει το ποσοστό ανεργίας και να δώσει έτσι την απαραίτητη ώθηση στον ρυθμό ανάπτυξης, ενώ αυξάνοντας την κυκλοφορία του εγχώριου νομίσματος θα μειωνόταν η ισοτιμία της δραχμής με τα ξένα νομίσματα, καθιστώντας το κόστος των εξαγωγών μικρότερο. Αν αυτό το σενάριο φαινόταν ελπιδοφόρο, η συνέχεια θα ήταν πολύ χειρότερη, καθώς η απομείωση της αξίας της δραχμής θα οδηγούσε σε υπερπληθωριστικές καταστάσεις, με το κόστος των εισαγωγών να εκτοξεύεται, με δραματικές επιπτώσεις δεδομένου ότι η Ελλάδα εισάγει το 40% των τροφίμων της και το 80% της ενέργειας που καταναλώνει. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις θα ήταν εξαιρετικά απίθανο να πραγματοποιηθούν σε αυτό το περιβάλλον πολιτικής, οικονομικής, και

νομισματικής αστάθειας. Δεν θα πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι η επιστροφή στη δραχμή, για την μεταβατική ειδικά περίοδο μέχρι το νομισματοκοπείο να τυπώσει νέο νόμισμα, θα σήμαινε ότι η αγορά θα μπορούσε να κινηθεί μόνο με όρους αντιπραγματισμού. Οι ελλείψεις σε εισαγόμενα προϊόντα όπως καύσιμα, τρόφιμα, πρώτες ύλες, θα ήταν δραματικές. Γενικά, μια επιστροφή στο παλαιό εγχώριο νόμισμα θα αποτελούσε για την ελληνική οικονομία και κοινωνία, ένα πισωγύρισμα.

Επιλέχθηκε λοιπόν ο δύσκολος δρόμος της ρεαλιστικής εκτίμησης της κατάστασης και των προοπτικών της οικονομίας, της επιβολής δύσπεπτων μέτρων οικονομικής λιτότητας, της αναζήτησης των μακροοικονομικών εκείνων πολιτικών που θα έβγαζαν την ελληνική οικονομία από το τέλμα, και της στατιστικής περιγραφής της οικονομικής πραγματικότητας χωρίς χαλκευμένα στοιχεία και δημιουργικές στατιστικές μεθόδους υποεκτίμησης των ελλειμμάτων.

Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η χώρα έχει ακόμα να διανύσει μεγάλη απόσταση προκειμένου όχι απλά να διασφαλίσει ότι δεν θα χρεοκοπήσει στο άμεσο μέλλον, αλλά να εφαρμόσει συνολικά και καθολικά ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, χωρίς το πολιτικό προσωπικό που είναι υπεύθυνο για την χάραξη της δημοσιονομικής πολιτικής να υπολογίζει το πολιτικό κόστος, χωρίς να δρα αποσπασματικά, χωρίς γραφειοκρατικές χρονοτριβές, χωρίς κρίσιμες παραλήψεις. Απαιτείται η βούληση για συνέχιση της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας, που θα βελτιώσει την εικόνα αξιοπιστίας που θα πρέπει να αποζητά η χώρα στις διαπραγματεύσεις με τους Εταίρους, και θα της επιστρέψει να αποτελεί ισότιμο και συνεπή οικονομικό δρώντα στις διεθνείς αγορές.

Θα πρέπει η εκάστοτε κυβέρνηση να ενημερώνει τους πολίτες με ειλικρίνεια και κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό σχετικά με τις πραγματικές δυνατότητες τις οικονομίες, και σχετικά με την αναγκαιότητα των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών, και των νέων πλαισίων εργασίας, φορολογίας, και συνταξιοδότησης. Θα πρέπει επίσης, να καταργηθούν προνόμια ορισμένων κοινωνικών ομάδων, δίνοντας έμφαση στην δίκαιη κατανομή του βάρους της οικονομικής προσαρμογής, ενώ και ο πολιτικός κόσμος οφείλει πλέον να επιδείξει μια συναίνεση τουλάχιστον στον βαθμό όπου η εφαρμογή ορισμένων μέτρων κρίνεται σημαντικότερη από την στείρα πολιτική αντιπαράθεση.

Τέλος, η ελληνική κοινωνία, θα πρέπει επιτέλους να αντιληφθεί αυτό που οι παλαιότερες γενιές πολιτών δεν ήθελαν ή δεν μπόρεσαν να καταλάβουν. Το γεγονός ότι η μεροληπτική επιλογή της αυξημένης τωρινής κατανάλωσης, σημαίνει μειωμένη κατανάλωση για την επόμενη γενιά, για την επόμενη χρονική περίοδο. Ο ατομικισμός, η κουλτούρα της φοροδιαφυγής, η είσπραξη επιδομάτων από τους έχοντες, η πτώση της αποταμίευσης, οδηγούν μελλοντικά σε δυσάρεστες καταστάσεις για την επόμενη γενιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

3.1 Διαδικτυακή Βιβλιογραφία

- <https://ec.europa.eu/eurostat/>
(Στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής)
- <https://www.oecd-ilibrary.org/economics/>
(Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης)
- https://www.statistics.gr/documents/20181/1234967/greek_economy_23_9_2011.pdf
(Ελληνική Στατιστική Αρχή)
- https://www.statistics.gr/documents/20181/1234964/greek_economy_27_07_2012.pdf
(Ελληνική Στατιστική Αρχή)
- https://www.statistics.gr/documents/20181/1234961/greek_economy_13_12_2013.pdf
(Ελληνική Στατιστική Αρχή)
- <https://www.capital.gr>
- <https://www.protagon.gr>
- <https://www.bankofgreece.gr/statistika/eswterikh-oikonomia-times>
(Τράπεζα της Ελλάδος)
- <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas>
(Τράπεζα της Ελλάδος)
- https://www.researchgate.net/publication/349936156_The_political_economy_of_the_Greek_economic_crisis_in_2020
- <https://www.bis.org/publ/rpfx10.pdf>
(Bank for International Settlements, Triennial Central Bank Survey, April 2010)
- <https://sdw.ecb.europa.eu/>
(European Central Bank, Statistical Data Warehouse)

3.2 Ελληνική Βιβλιογραφία

- «Οι ζημιές μας, κέρδη τους» Γιάννης Σιάτρας, Εκδόσεις EuroCapital, Αθήνα 2013
- «Ευρωπαϊκή Πολιτική Οικονομία και Ελλάδα», Γ. Μαρής, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021
- Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010- Από την ΟΝΕ στο Μηχανισμό Στήριξης», Ρουκανάς-Σκλιάς, Εκδόσεις Λιβάνη
- Heibroner Robert (2002). Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική
- «Ο νομιζόμενος κόσμος της Ευρωπαϊκής Ένωσης» Γεώργιος Μαρής, Εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2021
- Γραφείο Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, Έκθεση Β Τριμήνου 2021., Αθήνα, Σεπτέμβριος 2021
- Δίνες και Ευθύνες. Βιώματα και Ερμηνείες στην Εποχή των Μνημονίων. Λούκα Τ. Κατσέλη. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2020.
- Ο Εφιάλτης της Χρεοκοπίας και η Κυβέρνηση Γ.Α. Παπανδρέου. Στέφανος Β. Αναγνώστου. Εκδόσεις Λιβάνη Αθήνα 2017.
- Η Γένεση της Μνημονιακής Ελλάδας. Ένα Χρονικό της Κρίσης. Γιάνης Βαρουφάκης Εκδόσεις Gutenberg. Αθήνα 2014.
- Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών. Γιώργος Ρωμαίος. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα 2012.
- Ανίκητοι Ηττημένοι Γιάνης Βαρουφάκης. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα 2019 .
- Από την Κλεπτοκρατία στην Χρεοκοπία. Σπύρος Λυγερός. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα 2012.
- Το Άγνωστο Παρασκήνιο της Προσφυγής στο ΔΝΤ. Παναγιώτης Ρουμेलιώτης Εκδόσεις Λιβάνη. Αθήνα 2012.